

Tari Lujza

BESZÉLGETÉSEK JAGAMAS JÁNOSSEL –
SZÜLETÉSÉNEK 110. ÉVFORDULÓJÁRA
EMLÉKEZVE

ELŐLJÁRÓBAN

Fiatal népzene kutatóként 1973 februárjában utaztam először Erdélybe. Két célom is volt: az akkoriban kutatott témámhoz, a halottas szokások addig még nem vizsgált hangszeres zenei vonatkozásaihoz akartam népzenei anyagot gyűjteni Gyimesben, ahol a szokás még élt. Néhány hangfelvételt már megismertem munkahelyemen, a Magyar Tudományos Akadémia Népzene kutató Csoportjában¹, Budapesten, Kallós Zoltán ottani gyűjtéseiből. Másik célom Magyarvalkó felkeresése volt Kalotaszegen, szintén gyűjtési céllal, de azért is, hogy meglátogassam azt a helyet, ahol férjem édesapja született, és ahol református lelkész nagyapja, dédapja működött.² A gyimesi gyűjtéshez családi szálakon keresztül sikerült felvennem a kapcsolatot Kallós Zoltánnal, akivel Romániába érkezésünk után Kolozsváron találkoztunk. Amíg mi Magyarvalkón időztünk, ő előre utazott Moldvába, onnan ment át Gyimesközéplekora, ahol egy megbeszélés napján várt rám.

Utam előtt Rajeczky Benjamin³ tanár úr lelkemre kötötte, hogy Kolozsváron ne mulasszam el fölkeresni Jagamas Jánost, hogy üdvözlét átadjam, és tanácsokat kérjek tőle. Rajeczky tanár úr (többünknek Béni bácsi) mindig igen meleg szeretettel emlegette a nála 12 évvel fiatalabb „jó öreg János”-t, akinek munkásságát nagyra becsülte, s trunki monográfiája megjelenését olyannyira várta. Természetesen kitüntetésnek éreztem, hogy megismerhetem a romániai magyar népzene kutató atyamesterét. Az akkoriban jellemző politikai viszonyok miatt muzsikussal férjemmel váratlanul, főleg pedig ismeretlenül érkezünk Jagamasékhoz egy késő délutáni napon. Kis lakása előszo-

1 Ma ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Népzenei és Néptánc kutató Osztály és Archivum.

2 Tari 2016. 2–3. p.

3 Tari 2001. 2015.

bájában egyszerű melegítő öltözékben üldögélt, éppen cigarettaszünetet tartott. Bemutatkozásunkat még kissé gyanakodó tekintettel fogadja, ám jövetelelünk célját hallva, hivatásunkat megtudva Jagamas János hellyel kínál, és újból rágyújt. Béni bácsi és a Népzene kutató Csoportbeli kollégák nevének említésére mosolyra derül. A cigaretta gyorsan elfogy, s ő közli, ne haragudjunk, de éppen művek elemzésében zavartuk meg, ő azt folytatni szeretné. De kapóra jött, hogy itt vagyunk, mert többszölamú reneszánsz zenét elemez, elkelve egy kis élő hang. No, üljek csak a zongorához, s játszom a kóruspartitúrát, közben pedig a hangomnak megfelelő szólamot énekeljem, majd ők is énekelnek klarinétos férjessel. Lapról olvasásom, zongorázásom, éneklésünk eredményével meg lehetett elégedve, mert sokáig ott marasztalt bennünket. Később Bach-műveket zongorázott, és elemezte is őket, egy-egy részlet elemzését pedig tőlem kérte. Bár később világossá vált, hogy zenei felkészültségünket, és elsősorban az enyémet, a kutatót vizsgáztatta, egyben azonban tanított, magyarázott is. Ő maga néhány más találkozásunk után hamar elhárította magától a Tanár úr megszólítást, s kérte, hívjam János bácsinak. (A beszélgetéskor professzor úrnak szólítottam.)

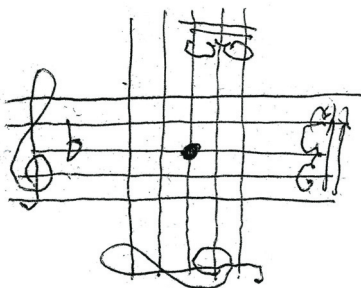
Tartalmas szakmai levelezésünk, megjelenő munkáink kicserélése, alkalmankénti személyes szakmai eszmecseréink alapján kicsit mindig a tanáromnak éreztem első találkozásunktól kezdve. Csak őszintén sajnálhatom, hogy nem lehettem valódi tanítványa. Budapesten többször Paksa Katalin kolléganőnknel szállt meg, aki közel lakott a Zenetudományi Intézethez. Így nemcsak az intézetben találkoztunk, ott is többször meglátogattuk. Néhány alkalommal nálunk is vendégül láthattam.⁴ Így volt ez a felvételek készítésénél korábbi, 1984-es budapesti látogatásakor. Abban az évben november 25-én járt nálunk, és férjem fényképeket készített róla.

4 Egy kedves hozzá kapcsolódó történet: kiskorú gyermekeimnek elmondtam, hogy János bácsi vegetáriánus. Lányom ezt valamiképp a nevének vette, és később többször megkérdezte: „Mikor jön megint Vegetari János bácsi?”

Minden budapesti személyes találkozás alkalmával kértem, hogy beszéljen életéről, az őt ért zenei hatásokról, mondja el a számára legfontosabb, meghatározó eseményeket. Ezt minden alkalommal elhárította magától, mert attól félt, bajba kerül, ha ez otthon, a Ceaușescu-rendszerben a hatóságok előtt kitudódik. Utolsó látogatásakor, 1988-ban én vártam a Nyugati pályaudvaron, hogy szállására elkísérjem. Bár még nem gondolhattunk rendszerváltásra, de már megkezdődött a mozgolódás, érződött, hogy a fennálló rendszer sokáig nem tartható fenn. Jagamas a következőkkel lépett le a vonatról: – Na, most már olyan tűrhetetlen a helyzet odahaza, hogy nem bánom, vegye elő azt a magnetofont és beszéljünk, még ha meg is büntetnek érte.

Sokat elárul a Ceaușescu-rendszerrel Jagamas félelme, mert alig mondott olyat, amit ne mondhatott volna el bárki, bármikor. De a rendszer szemében elég volt magyarsága, a múlt és saját korának felemlítése. Több napon át beszélgettünk munkaszobámban, mert egyszerre egy-két órányi beszélgetést tudott kényelmesen vállalni, kis kávészünetekkel és sok cigarettázással. A megszakításokra bőséges programja miatt is szükség volt. Az ismerősei meglátogatásán túl ezek közé tartozott az urológiai problémáiból adódó orvosi konzultáció is. Férjem, Miháltz Gábor (akkor a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Tanárképző Intézetének igazgatója) előadást szervezett neki, amit Johann Sebastian Bach két- és háromszólamú invencióiról tartott a tanárképzős hallgatók és tanáraik számára. Én július 8-án a Magyar Rádió népzenei rovatához vittem be. Bach iránti tisztelete előadásokon, írásokon túl játékos formában is megmutatkozott. Egyszer egy négyzetlapot kaptam tőle az alábbi ábrával:

Meg kellett fejtenem, mit takar a különböző kulcsokhoz kapcsolt egyetlen kottafej. Bach nevét írta le a következő sorrendben, amit a lap forgatásával lehet leolvasni. 1. violinkulcs: b, 2. tenorkulcs: a, 3. brácsakulcs: c és újból violinkulcs: h, vagyis Bach.

A magnetofonfelvételeket a Zenetudományi Intézet Népzenei Osztálya Archívumában helyeztük el beletárolva.⁵

1993. június 12-én az intézetben tudományos ülészakot rendeztünk 80. születésnapja tiszteletére, amelyen nem tudott részt venni.⁶ Sokszor terveztem, hogy leírom és közreadom a beszélgetést, de ez más munkák mellett mindig elmaradt. Mindössze lexikonszócikket írtam róla születésének 90. évfordulóján, 2003-ban pedig a Magyar Rádióban emlékeztem rá.⁷

Halálát követően szép, méltató írások jelentek meg róla.⁸ Ma már népzene gyűjtései, lejegyzései is hozzáférhetők.⁹ Az itt következő beszélgetés csak kevés újdonságot tartalmaz. Egy részét megírta már ő maga Kodály Zoltánra és budapesti zeneakadémiai tanulmányaira emlékezve,¹⁰ más részét megírták életrajzírói, említett témáit részletesen kifejtette tudományos munkáiban. Születésének 110. évében azonban érdemes felidézniük élete eseményeit spontánul áradó saját szavaival, olvasnunk a meg nem valósított terveiről és az őt foglalkoztató kérdésekről, kedvenc íróiról.

JAGAMAS JÁNOS ÉLŐ BESZÉDÉNEK ÍRÁSBAN VALÓ MEGJELENÍTÉSE

Ahhoz, hogy minél közelebb hozzam őt magát az olvasóhoz, igyekeztem a lehető legjobban visszaadni saját beszédmódját. Ennek részét képezte többek közt a gyakori „És, hát...” mondatkezdés, de a kiejtés-mód is, például volt = vót/vólt, gimnázista, húgom = hugom, néhány

5 Leltári számuk: ZTI_MG_005445A-B, ZTI_MG_005446A-B.

6 Ezen az intézet munkatársai közül Bereczky János, Halmos István, Olsvai Imre, Pávai István és magam vettünk részt. Vendégként szerepelt Joób Árpád, valamint Erdélyből Almási István, illetve onnan elszármazottként Fancsali János és Szabó Csaba. (Pávai István ekkor már egyben az intézet munkatársa volt.) A vegyes népzenei témák mellett Almási István Jagamas népzene kutatói és tanári érdemeit ecsetelte, én hangszeres népzene gyűjtéseit mutattam be.

7 Tari 2000., 2003.

8 Benkő 1998., Almási 2009.

9 Pávai-Zakariás 2014.

10 Jagamas 1984a.

= nehány, vagy (az erdélyi értelmiségiek körében korosztályában jellemző) idegen szavak ejtémódja: alt = ált, piaristák = piáristák, Bach = Bách stb. Az élő beszédben mindenkinél előfordul, hogy a *-ban* szótagot elnagyolva *-ba*-ra cseréli. A szóvégi *n* betűk hiányát a népdal-szöveg-közléseknek megfelelően aposztroffal jelöltem. A mondataiból hiányzó szavakat szögletes zárójelbe tettem.

Ahhoz, hogy szavait jól visszaadhassam, gyakran eltértem a helyesírástól, amiért az olvasó szíves elnézését kérem. Még így is lemondtam szép zárt ë-jeinek beillesztéséről (például ezek, rendkívül, ferencés rendi stb.). A beszélgetést nem szerkesztettem meg. Kérdéseim, megjegyzéseim is részben az ő szavai által inspirált újabb kérdések, megjegyzések. Előfordult, hogy egy már említett eseményre visszatért később, hogy az elmondottakat kiegészítse, de mindig tudott valami újat is hozzátenni.

BESZÉLGETÉSEK JAGAMAS JÁNOSSEL – 1988. JÚLIUS

– Arra kérném Jagamas János professzor urat, hogy legyen olyan kedves, meséljen egy kicsit a gyerekkoráról. A családban voltak-e zenészek, vagy a környezetben valaki, aki példakép lehetett, aki elindította a pályáját?

– Hát elsősorban a zene iránti vonzalmam ott kezdődött, hogy hát rendkívül szerettem a harangok hangját, rendkívül nagy élményt jelentett nekem, mikor jó atyám először elvitt a templomba. Emlékszem egy vasárnap délutáni litániára és ott orgonát hallottam, orgonaszót és gregorián dallamokat. Hát ez volt a legnagyobb élményem, mióta visszaemlékszem gyerekkoromra.

– Ez Désen volt, ugye?

– Désen, igen. És a jó ferences rendieknél, vagy ahogy szokták mondani a poverello szerzetjénél.

– A szegények szerzetje...

– (cigarettaját megszívja): Igen. A családban volt egy nővérem, aki sajnos korán meghalt, ő jól zongorázott. Az atyám az naturalista hegedűs volt.

– Egyébként mi volt a foglalkozása?

- Kereskedő volt. Régi kereskedő örmény család (mosolyog). Vasárnap délután elővette a hegedűjét, és az volt a szórakozása, hogy a XIX. század népies dalait muzsikálta. Több dallamra is emlékszem, amit akkor hallottam először, és talán azóta sem csendült fel máshol. Egyszóval egy bizonyos szerényebb zenei légkörben éltem, és hát a gyerekkori játékaiban is rendkívül nagy szerepe volt a zenének, az éneklésnek, a harangnak. Mert hát ugye megismerkedtem a római katolikus szertartásokkal, hát azok a szertartások engem nagyon elbűvöltek, és azokat játszogattam újra és újra. Nagy körmeneteket rendeztem, csengő és énekszóval.

- *Saját magának, otthon.*

- Igen. Volt egy kis acélzongorám, azt neveztem ki orgonának, és a hugomat odaállítottam, hogy jelképesen fújtasson. Mert hát ugye akkor az orgona, az fújtatással kapta a megfelelő mennyiségű levegőt, azóta már mindenhol elektromos motor lett az utódja, az hajtja. Na, és aztán hosszú ideig orgonálgattam magamban, magamnak, dúdoltam hozzá. A hugom meg fújtatott hozzá szorgalmasan, persze egy jelképes lábmozdulattal. Na, hát ebben a légkörben természetesen nagyon vonzott a ministrálás, és hát főministráns voltam elemi iskolás koromban Désen.

- *S akkor már elkezdett hangszert is tanulni?*

- Igen, csak a zongora többnyire le volt foglalva, a nővérem komolyan gyakorolt. És hát bizony bármennyire is sóvárogtam, hogy én is a zongorához juthassak, nem sok idő jutott arra. S akkor főképpen az volt a legérdekesebb számomra, hogy a hangok világát, a hangrendszerünket ismergettem meg a zongorabillentyűkön keresztül. Felfedeztem a tercet, a szextpárhuzamot, aztán egy-egy hármashangzatot is, és hát azok nagyon elbűvöltek.

- *Lehet tudni, hogy a család mikor telepedett át Erdélybe?*

- Erről nem tudok pontosabb adatot, körülbelül a XVII–XVI. század körülre tehető. Szamosújvárra akkor vándoroltak be az örmények keletről.

- *Désen is több család volt?*

- Désen is több örmény család volt, de Szamosújvár volt a központ. Az egyik örmény város Szamosújvár volt régen, abban az időben, gyerekkoromban.

- *Volt-e még valami saját hagyománya az örményeknek, ott, akkor, vagy örmény közösség Désen?*

- Désen már nem volt, mert ugye ott csak római katolikus templom és református templom volt, vagyis van. Régebbi hagyományról nem nagyon tudok, illetőleg hát, mondjuk azt, hogy bizonyos örmény ételekkel kapcsolatosan vannak emlékeim. És van egy nagyon szép emlékem, egy húsvét alkalmával. Volt egy családi hintószerűség, és avval a hintóval mentünk át, vittek át szüleim minket, gyerekeket Szamosújvárra. Ott az örmény szertartáson és a körmeneten is részt vettünk, és nagyon elbűvölő volt. És nagyon érdekes volt számomra, hogy ott egész más dolgokat hallottam megszólalni, mint a ferenceseknél, és örményül, nem latinul.

- *Tehát a szamosújváriak még őrizték a nyelvi és zenei hagyományukat.*

- Igen, hát az atyám az tudott még valamelyest örményül, mert gyerekkorában még örményül beszéltek a családban. De aztán akkor már kihalófélben volt az örmény nyelv használata. Persze csak apai ágon [volt örmény], az sem teljes százszázalékos. Ő sem volt százszázalékos örmény, hanem fél örmény volt már csak, mert az édesanya osztrák volt.

- *Mikor fordult komolyabbra a zenei tanulás?*

- Hát egyszer, amikor az első gimnáziumba kerültem Kolozsvárra a piaristákhoz, akkor megszűnt a lehetőségem a zongora gyakorlására. Azokban az években nem volt zongora a konviktusban, mert bennlakó voltam, tehát konviktusban éltem végig a gimnázium esztendeit, és hát ott elbűvölő volt számomra az énekkar, a kórus. Abban az esztendőben, mikor elsős voltam, késő ősszel harangszentelési ünnepségek voltak Kolozsvárt. Akkor, ugye a háborús időszak miatt, csak egy harangot hagytak a tornyokban, és a többi elvitték és felhasználták az ágyúöntéshez.

- Az első világháborúban.

- Az első világháborúban. Igen. Hát ugye aztán a végén, illetve utána pedig pótolták a haranghiányt. Úgy a római katolikusoknál Désen, mint a reformátusoknál. Kolozsvárt pedig a Szent Mihály-templom új harangjai érkeztek meg, és hát nagy ünnepség keretében, több napos ünnepség keretében történt ez a harangszentelés.¹¹ És még emlékszem, hogy este gyertyás körmenetet rendeztek, és ez alkalomból a Szent Mihály-templom tornyának erkélyén a katona fúvószenekar *Pro stati ante tronum*, Haydn művét is játszotta többek között. És rendkívül élénken megmaradt ennek a dallamnak a varázsa bennem. Ma is elbűvöl, hogyha reá gondolok és zongorán eljátszom magamnak a *Pro stati ante tronum*ot. Ezt aztán hát később az énekkarban is énekeltek - többek között ezt is - az akkori Zsasskovszky énekeskönyvből¹², négy szólamra, a piarista gimnázium énekkarával. Mert rendszerint minden vasárnap a piarista gimnázium énekkara énekel. És hát elsős koromtól az alt szólamban énekeltem, majd később aztán felnőttébb korban a basszus szólamba kerültem. Hát ezek voltak azok az emlékezetes zenei élményeim, amelyek ha nem is döntően, de mindenestre befolyásoltak és a zene irányába tereltek valahogyan. Aztán annak idején, például mikor már nagyobb voltam, ötödik gimnazista korban, - vagy negyedik? -, akkor ezeket a karácsonyi albumokat, ezeket a Bárd¹³ és különféle karácsonyi albumokat böngésztem, és hát bizony abban többnyire slágerek és könnyűzene volt! Hát azokat zongoráztattam magamnak. Később aztán rádöbbenem arra, hogy hát van másféle zene is, nemcsak ez! Már ugye az egyházi zenével bizonyos kapcsolatom volt ugyan, és annak sokkal maradandóbb és mélyebb

11 A harangszentelési ünnepségek 1924. október 2-12 között voltak. Dr. György Lajos 1924.

1916-ban öt harangja volt a templomnak. „E harangok közül a hadvezetőség a négy elsőt a háború céljaira lefoglalta... jóformán egész Kolozsvár érezte megszo- kott harangjainak hiányát, s ez indította az egyházközséget arra, hogyha óriási áldozatok árán is, új harangokkal népesítse be a Szent Mihály-templom tornyát. Érintkezésbe lépett tehát Hönig Frigyes aradi haranggyárossal s öntődjéből megrendelt négy új, különböző hangolású és méretű harangot.” Dr. P. Jánossy Béla 1924. 64., 66-67. p.

12 Zsasskovszky F.-Zsasskovszky E. 1912.

13 Bárd Ferenc (1865-1938) zeneműkiadó volt, cégét testvéreivel alapította. Számos magyar nótát, operettet, népszerű chansont, operarészletet, karácsonyi dalt adott ki.

hatása volt reám, mint például ezeknek a divatos daloknak. De hát akkor nagy divat volt, és hát én is, én magam is ebben a légkörben voltam egy bizonyos ideig, amíg rádöbbsentem, hogy másféle zene is van, nemcsak ezek a sikerdalok. Felfedeztem, hogy van egy Beethoven és van egy Mozart stb. Hatodikos koromban határoztam el, hogy – akkor már volt zongora a konviktusban és lehetett gyakorolni – [zenét fogok tanulni].

Tizenkét osztály volt. Volt négy elemi és nyolc gimnáziumi osztály. A hatodik az utolsó előtti. Én ugyan hét osztályos rendszerben végeztem annak idején, mert akkor csökkentették egy évvel. Egy jó néhány esztendeig Romániában hét osztályos volt a gimnázium. Na, hát az énekkari élményeim: a legtöbbet talán onnan szívtam magamba, és a legmaradandóbbak azok voltak. Hát elkezdtem gyakorolni a zongora szak ötödik osztályának az anyagát.

– *Még mindig egyedül, akkor még tanár nélkül.*

– Egyedül, igen! A hatodik évben beletartoztak Bach kétszólamú invenciói. És hát ezeket gyakorolgattam, vakációkban pedig órákat is vettem Désen. Sajnos nem a legjobb forrásból. Arról később szólok, hogy hogy kerültem a legjobb zenei mentorhoz. Annak idején tehát elhatároztam, hogy engem annyira érdekel a zongora és a zene, hogy én mindenképpen zenei pályára készülök. És aztán a gimnáziumban az volt a szokás, hogy a diákmiséken diák orgonált. És hát elsős koromtól vágyakozva tekintettem az orgonára, hogy bárcsak én is oda kerülhetnék egyszer, hogy megszólaltathassam azt a nagy orgonát! És hatodikos koromban a zenetanárom egy mise végén odaültet az orgonához. Kilapozott egy prelúdiumot, hogy azt blattoljam le [játsszam le lapról] az orgonán.

– *Bach prelúdiumot?*

– Nem Bach prelúdium volt, egy olyan orgonás füzetben valami. Tudom, hogy nem volt olyan különösebben nehéz, C-dúrban volt, de egy próbatétel volt tulajdonképpen. Ugye a zenetanár figyelte, hogy kinek milyen zenei fejlődése van, vagyis ki milyen zenei fejlődést ért el, és ki alkalmas arra, hogy ezeken a miséken orgonáljon. És hát az első próba sikerrel járt, és a legnagyobb öröömömre én lettem aztán az organista a diákmiséken.

És aztán a gimnázium elvégzése után, az utolsó [évben] – akkor harmadik volt: volt négy elemi, három előkészítő és négy akadémiai osztály –, hát én a harmadik előkészítőben, amelyik hetedik éve a zongora szaknak, azt az anyagot [a 7. évfolyam anyagát] kezdtem tanulni. Azelőtt elvégeztem a hatodik évfolyamot, és a hetedik évfolyam közepette történt egy súlyos tifuszmegbetegedés. Ez négy-öt hétre elzárt a zongorázástól, és ez volt nekem a legfájdalmasabb. És aztán felgyógyulván, napi hét órát kezdtem gyakorolni. És egy idő múlva bizonyos fájdalmak jelentkeztek a kezeimben, és ezek annyira felerősödtek, hogy szinte képtelenség volt a további [gyakorlás].

– *Megerőltette.*

– Túlerőltettem, fizikailag le voltam gyengülve, és aztán ennek következtében történt ez a megbetegedés. És abban az időszakban fedeztem fel, hogy Désen létezik egy nagyszerű muzsikos, Csíki Endre, aki zongoratanításból élt mint magántanár, és zeneszerző is volt.

– *Csíki Jánoshoz¹⁴ nem volt köze?*

– Csíki János neki nagybátyja volt, az az ének szakos tanár.

– *Igen, neki nagy érdemei vannak a hangszeres népzene gyűjtésében is.*

– Igen, igen. Elég az hozzá, hogy addig egy zongoratanítónőtől vettem órákat, és hát láttam, tapasztaltam, hogy ez nem elég számomra. Komolyabb, szakszerűbb kiképzésre van szükségem. Persze a szakmai féltékenység következtében hát ez a hölgy elriasztó dolgokat mesélt nekem Csíki Endréről, és a saját érdemeit és a saját sikereit helyezte előtérbe. Hogy mennyire hamisak voltak ezek az ő információi, arra egy esemény döbbsített rá. Éspedig: Csídey fogorvosnál várok az előszobában, amíg sor kerül rám, és a másik szobában Csíki Endre órát adott a fogorvosom fiának, aki jelenleg Marosvásárhelyt kiváló gyermekorvos. És elbűvölt engem az, hogy miként, hogyan tanít az az ember.

– *Amennyit hallott a szobafalon keresztül, úgyis elbűvölte!*

14 Csíky Jánosról lásd Tari 2011. 303–305. p., valamint marosterei népzene gyűjtésének kottái ugyanott 305–319. p.

- Igen! Hát elbűvölt, és akkor megérlelődött bennem az elhatározás, hogy ezzel az emberrel megismerkedek, és megkérem, hogy órát vehessek tőle. És alig vártam! Hát az utcán leskelődtem, hogy mikor, merre jár, mert úgy naponta feltűnt a központban is, és egyszer éppen napokon keresztül kerestem, vagy figyeltem, hogy hát [meglássam], és akkor [majd] odamegyek és bemutatkozom és elmondom a kérésemet. Hát ez végre egy pár nap múlva meg is történt. Éppen egy fodrászüzletbe ment be Csíki, és akkor én utánamentem, bemutatkoztam és megmondtam, ki vagyok, és hát mi az óhajom. És akkor megbeszéltük mindjárt az időpontot, amikor az első órát fogja tartani. Házhoz járt, neki saját zongorája nem volt ott, Désen. Na egy kis szünetet, jó?

- Jó. (A szünet alatt kávézunk.)

- Az első órán meghallgatta, amit eddig tanultam. Elmondtam neki, hogy mi történt a kezemmel, és akkor a következő feladatokat kijelölve, hát megmondta, hogy ezt azért orvossal is meg kéne konzultálni. Még az idős Parádi kórházi főorvoshoz mentem, és vele beszélgettem erről a dolgról. Akkor tudtam meg, hogy tulajdonképpen ez olyanszerű megbetegedés, mint az írónál, akik sokat írnak, egy bizonyos görcs áll elő a sok írás miatt, és ezt írógörcsnek nevezték akkor.

- *Ma inihüvelygyulladásnak nevezik.*

- Ma inihüvelygyulladásnak nevezik, igen. És akkor kezdtem Csíkinél. Ő egy gyógypedagógiát próbált alkalmazni, hogy lelassítva mindent, metronómmal gyakorolgassak, nagyon lassan. Akkor a Braun Paula-féle billentési gyakorlatokat¹⁵ vettük át, és valahogy kínosan, hol jobban, hol kevésbé jól, de valahogy mégis kezdett menni a dolog, a gyakorlás.

- *Zeneelméletet is tanított?*

- Összhangzattant, éspedig a Rischbieter¹⁶ példatárát dolgoztam ki. Rendkívül nagy élmény volt számomra maga az összhangzattan. Hogy

15 Braun Paula (1881–1962) zongoraművész, zongoratanár. Több zenepedagógiai munkája közül valószínűleg az 1908-ban megjelent zongoraiskoláról van szó. Braun 1908.

16 Wilhelm Albert Rischbieter (1834–1910) német zeneteoretikus. Drezdában működött a konzervatórium tanáraként. Európa-szerte használták zeneelmélet-tan-könyveit, a budapesti Zeneakadémián még az 1920-as években is.

ebből meg lehet tanulni azt, amit addig csak ösztönösen próbálgattam, harmóniafűzéseket, és hogy ennek törvényei vannak. És hát rendkívül élveztem, hogy az egyes gyakorlatokat, példákat zongorán rögtönözve is ki kellett tudni dolgozni, nemcsak írásban, és transzponálni is. Hát ez nekem nagy élményt jelentett, és örök hálám – habár meglehetősen későn találkoztam az összhangzattannal –, hogy Csíki olyan szakszerűen bevezetett ennek a rejtélyes világába. És aztán telt-múlt az idő. Egy idő múlva az orvos azt tanácsolta, hogy hagyjam abba egyelőre a zongoragyakorlást, és akkor csak zeneelmélettel foglalkozott velem Csíki. Éspedig a Siklós Albert és Weiner Leó könyveit szereztem be.¹⁷ Formatan-tanulmányokat végeztem akkor folytatásképpen, és a zongorázást, a zongoragyakorlást felfüggesztettem félig-meddig. De az összhangzattanhoz szükséges gyakorlatokat el tudtam végezni. És aztán elhatároztam, hogy dacára annak, hogy ilyen akadály került az utamba, azért megmaradok továbbra is amellett, hogy zenével foglalkozhassak. A megélhetésem megvolt, a szülői hagyatékából az üzleti érdekelttség annyit hajtott, amennyi a megélhetésemhez szükséges volt. Elhatároztam, hogy én nem a papírért tanulok, hanem magáért a zene szeretetéért, és hogy a zene minden rejtélyébe be tudjak hatolni. Egyszóval: a saját tudásom fejlesztését néztem elsődlegesen, és semmi olyat, ami a praktikus oldala lenne a dolognak, hogy a megélhetést biztosítsa.

– *A budapesti Zeneakadémiának akkoriban Kolozsváron is jó híre volt, és gondolom, így határozta el, hogy Budapestre jön.*

– Igen, hát Csíki Endre annak idején Pestről szerezte a prospektusokat, és hát a tananyag kis füzetben megvolt. Ahhoz igazodott, a pesti tanmenethez.

– *Kolozsvárnak akkoriban nagyon fejlett zeneélete volt, ami többek között a hangversenyéletben is megmutatkozott. Hangversenyekre mennyire volt alkalma járni?*

– Hát szerencsémre, nagy szerencsémre, Désen működött egy kis zenekar, amelyet Csíki Endre vezetett és tanított. Évente több hang-

17 A megnevezett szerzők különböző zeneelméleti tankönyveit említette. Lásd például Siklós 1907., 1912., 1913. Weiner 1911., 1917. (= 1952³)

versenyt is rendeztek, és pedig akkor ismertem meg Mozart *Kis éji zenéjét* vonószekari előadásban. Akkor hallottam először. Emlékszem, egy téli időszakban a református vagy a katolikus bál művészi műsora alkalmából [játsozták]. Említettem Parádi főorvost, akinek a legnagyobbik lánya mozgásművészeti tanár volt és tanfolyamokat tartott. Mozgásművészeti előadásokat is készített, és ez ő maga és a legjobb tanítványai közreműködésével történt. Csíki Endre zongorázott ezeken az előadásokon, legkülönbözőbb dolgokat, és amint később megtudtam, sok volt azok közt az ő rögtönzése. Ennek a kis zenekarnak aztán ügyvezető titkára lettem Csíki Endre megbízásából és kérésére, egy év után már nem fogadott el tőlem óradíjat, hanem teljesen óradíjmentesen tanított engem. És persze kisebb szolgálatokra megkért, hogy transzponáljak valamit ebből a hangnemből, vagy egyik-másik dalát másoljam le. Tehát kottairással és aztán később pedig ennek a kis zenekarnak az ügyvezetésével bízott meg. Bizony komoly dolgok hangzottak ott el. Beethoven *Egmont nyitánya* például, Bizet *Az arlesi lány* I. szvit, aztán a *Felhívás keringőre*. Na, szerzője...

- *Carl Maria von Weber.*

- Na, látja, ilyen, ha pillanatnyilag nem ugranak be a nevek! Tehát Weber *Aufforderung zum Tanz* [az előbb említett *Felhívás keringőre* eredeti német címe] című darabja, és bizony Bartók *Román [népi] táncok* is szerepelt, zenekari átirattal.

- *Amatőr volt ez az együttes?*

- Amatőr, illetőleg hát a fúvós együttes az a helyi katonazenekar tagjaiból verbuválódott, és hát vonósok azok voltak elég szép számmal Désen, úgyhogy kitelt ez a zenekar.

- *De munka mellett végezték, mindenkinek volt saját hivatása.*

- Természetesen, saját munkája volt, tehát nem hivatásos, hanem műkedvelő együttes volt.

- *Most nem ide tartozik a kérdés: toronyzenészek voltak-e Désen?*

- Nem voltak.

- *Korábban sem?*

- Én toronyzenét csak Kolozsvárt hallottam, de az is csak egy ilyen alkalmi megnyilvánulás volt, amikor a harangszentelés volt. Említettem a harangszentelést. Akkor a torony erkélyén fent, na, hát ott helyezkedtek el a zenészek, de rendszeres toronyzene nem volt. De nem is volt alkalmas, mert a tornyok nem úgy voltak épülve, hogy ott a Szent Mihály-templom tornyához hasonlóan egy erkély lenne. Erkély nélküliek a dési tornyok. Aztán később tudtam meg, hogy a toronyzenének milyen nagy hagyománya volt. És valószínű, hogy Kolozsvárt nem az egyetlen megnyilvánulás volt, amikor a toronyból hangzott el a zene.

- *Budapestre 1941-ben került, ugye?*

- '41 őszen kerültem. Éspedig úgy, hogy közben Csíki Endrének az volt a szándéka, illetőleg egy lehetőséget látott, hogy katona-karmesteri kurzusra menjek el Bukarestbe. Két év alatt elvégezhetem azt a karmesteri kurzust, és akkor katonakarmester lehetek. Hát én eleve visszautasítottam ezt, mert én szabad ember akartam maradni, és ilyen megkötöttség, és pláne, hogy katonasággal kapcsolatos, hát viszolyogtam tőle. Nem is firtatta tovább aztán, illetőleg hát megértett engem pontosan. Ha nem is mondta ki, de magában helyeselte, hogy én ilyen katonapályára nem óhajtok lépni. Na, és aztán egy idő múlva elhatároztam, hogy én bejövök Kolozsvárra, és a Román Zeneakadémián elvégzem a zeneszerzés szakot. Csíki Endre jó néven vette ezt az elhatározásomat, és hozzá is kezdtem. De előzőleg még egy fontos eseményt szeretnék elmondani Csíki Endrével kapcsolatosan: ő volt az első, aki Bartókra, Kodályra és a magyar népzeneire felhívta a figyelmemet! A '30-as évek közepe táján Csíki Endrét bízta meg a Kolozsvári Magyar Színház igazgatósága, hogy írjon kísérezőzenét *A cigány népszínműhöz - Szigligeti ugye*¹⁸ -, a felhasználandó dallamok pedig a magyar népzeneből kerüljenek elő. És hát ugye a *Háry János* mintájára - mert ugye egy klasszikus példa állt előttünk, vagyis Csíki előtt, a *Háry János*¹⁹ - kicseréli a népies dalokat, és hát

18 Szigligeti Ede népszínműve, melyet Pesten 1853. december 19-én mutattak be a Nemzeti Színházban. Zenéjét Doppler Károly állította össze. Betétdalai a kor ízlésének megfelelő népies műdalok voltak. Csíki Endre megzenésítése: 1935.

19 Kodály Zoltán daljátéka, melyet 1926-ban mutattak be a budapesti operaházban. A mű újdonsága volt, hogy a szerző több népdalt és népi dallamot használt föl.

meghangszerelve és közjátékok beiktatásával egy olyan kísérőzenét ír hozzá, amely a magyar népdalból sarjad. A színház könyvtárából Bartóktól *A magyar népdalt*²⁰, Bartók és Kodály a 150 erdélyi népdalt²¹, tehát ezt a két kötetet hozta magával Kolozsvárról, és mutatta nekem. Kiválasztotta a megfelelő dallamokat, és különféle magasságokba transzponálgatva én készítettem elő, én magam másoltam le a partitúrát is. Hát akkor elbűvölt ez az új világ, amit ez a két kötet jelentett számomra, és lázas igyekezettel tanulgattam népdalokat és énekelgettem. Tehát a népdalismeretem kezdetét tulajdonképpen a '30-as évek közepe tájára teszem, mert azelőtt, hát ismertem népies dalokat tucatszámra. Elég sokat, mert ugye, mint említettem, vasárnap délutánokon ezt-azt hallottam a hegedűszóból.

- *Tegyük hozzá, hogy Dés város volt, városi kultúrával.*

- Dés város volt és megyei székhely! Tehát urbánus.

- *Itt nem ismerhette meg a paraszti hagyományt.*

- Nem. Persze gyerekkoromból vannak olyan emlékek, mint *Nem kaszálók, nem kapálok*,²² ezt énekelgették Désen is. És nem is gondoltam, hogy ez népdal! Márpedig népdal, méghozzá szó-végű, ugye?

- *Igen.*

- Na, tehát Csíki Endrének köszönhetem, hogy megismerkedtem megkésve a magyar népdallal. Azzal a két kötetel, aztán később tanulmányozva ugye a Bartók szövegét, amit *A magyar népdal* című könyvéhez írt, hát ugye így lassanként kezdett kitérni egy csodálatos világ előttem. Na, ezt azért szúrtam közbe, hogy rendkívül fontosnak tartom, hogy Csíki Endrének volt egy ilyen tevékenysége, amely hát igen jelentős volt az erdélyi zenetörténet terén. Elhangzott Kolozsvárt, méghozzá, nagy sikerrel *A cigány* népszínmű, de magyar népdalokkal

20 Bartók 1924.

21 Bartók-Kodály 1921. E kötet megjelentetése, bevezető mondatai, valamint a bevezető végén az 1921-es évszám mellett hangsúlyosan jelzett március 15-i dátum burkolt felszólalás a trianoni döntés ellen. A könyv francia és angol nyelven is megjelent.

22 A népdalt a Magyaróról (Maros-Torda megye) Telkibe (Pest megye) került egyik kiváló énekese, (Büszke) Kocsis Miklós Barabás előadásában Paulovics Géza vette föl magnetofonnal 1960-ban. A felvétel Budapesten a Zenetudományi Intézet Népzenei Archivumában a következő szám alatt található: AP 3257i.

felékesítve. S ez nagy dolog volt akkor, a '30-as évek közepén! Mondhatni, hogy forradalmi újítás.

- *Seprődi János szelleme mennyire élt még Kolozsváron abban az időben?*

- Hát, Seprődi ugye korán meghalt, huszon... nem tudom hányban.²³ A lényeg az, hogy Seprődi rendkívül hatott az akkori kollégium diákjaira és a református teológusokra is, mert pályadíjat hirdetett újabb gyűjtések elvégzésére. Almási István foglalkozott ezzel a kérdéssel részletesebben, ő aztán világosan meg tudja mondani, hogy milyen mértékű volt ez a hatás, és milyen időszakban történt.²⁴

- *Budapestre tehát már Bartók és Kodály megismerése után került.*

- Na, igen. Tehát itt közbevetem, hogy én Kolozsvárra bekerültem a Zeneakadémiára, és egészen '40[ig], '40 tavaszán az utolsó előtti évet végeztem el.

- *Milyen szakon?*

- Zeneszerzés szakon. És nyáron, nyár végén, ugye a bécsi döntés következtében hát bejöttem Kolozsvárra érdeklődni. A román Zeneakadémia elköltözött Temesvárra. Temesvár pedig kívül esett az akkori magyar határon, és zeneszerzés szak itt nem volt Kolozsvárt, tehát az utolsó évet nem volt, hol elvégezzem. Tanácstalanul álltam, hazamentem Désre, és akkor nagy divat vót, hogy verbuválták a magyar ifjakat tanítói pályára. Mint oklevél nélküli tanító működtem egy évig egy román faluban Dés mellett, Alőrön, román neve Urișor.

- *Mint mindenek tanító?*

- Mint mindenek tanító. Persze én voltam megbízva. Egyedül voltam, aztán később jött egy tanítónő, aki vizsgáztatni járt fel Pestre hegedű szakból. Na, elég az hozzá, hogy Alőrön kezdtem tanítóskodni, mivel nem tudtam, hogy [folytathatom-e zeneszerzés tanulmányaimat], nem

23 Seprődi János (1874–1923). Lásd Seprődi 1974.

24 A különböző időkben megjelent tanulmányokat lásd: Almási 2009. „Seprődi érdeme tanítványaiban is megmutatkozik. Ő áll a három korai dalgyűjtemény, Áprily Lajos népdalszövegeket tartalmazó, valamint Bogdán János és Kocsis Lajos kottás népzenei pályamunkája mögött. Mindhárman a Kolozsvári Református Kollégium diákjai, akik a Seprődi által kiírt pályázaton vettek részt.” - írta a könyv ismertetőjében Domokos Mária. Domokos M. 2010. 31–32. p.

volt jobb megoldási lehetőség számomra akkor, és nem is gondoltam arra, hogy hát akkor Pestre feljöjjenek. Pedig akkor kellett volna. De közbe nem értett ez az esztendő, mert a tanítóskodás alkalmával hát az énekórák mindennaposak voltak ott. Kis kórust szerveztem és kánonokat, sőt egyszerűbb Kodály-kórusokat is énekeltek a román gyerekek, magyarul. És a tanév végén elhatároztam, hogy hozzákezek a falu népzenejének a felgyűjtéséhez. Azokból válogatok román népdalokat és kórusfeldolgozásokat készítek, hogy a saját dalaikat énekeljék a gyerekek, de kórusban. Tehát többszólamúsításban.

– *Műzenei formában.*

– Igen. És hát vagy két hétig gyűjtöttem is, jártam ki a mezőre. Mezei munka idénye volt akkor, és a fiatalságtól jegyezgettem le főképpen dallamokat ott a mezőn, kinn. Ez volt az első népzenei gyűjtésem, amit aztán felhoztam és megmutattam Kodálynak. Kodálynál maradt ez a százegynehány alőri román népdalt tartalmazó két füzetem, és László Gyulával²⁵ küldte aztán el nekem háború után. Na, de hát a népdalgyűjtésemben megakadályozott egy kellemetlen mozzanat. Behívtak leventeparancsnok-képző tanfolyamra, s akarva, nem akarva, el kellett végezzem azt a tanfolyamot, utána pedig tanítói tanfolyamra rendelték Kolozsvárra. Akkor már elhatároztam magamba, hogy a tanítószágot otthagynom, és feljövök Pestre, hogy folytassam az abbamaradt tanulmányaimat. És hát kértem a felmentésemet Kolozsvárt, hogy mentsenek fel az ott-tartózkodástól, mert én szeretnék Pestre menni felvételizni. És arra a felvételire pedig valamelyest mégiscsak készülnöm kell. Így aztán mentesítettek a további kötelezettségek alól, hazamentem, felkészültem, és aztán ősszel feljöttem Pestre. Az első kedvezőtlen hír számomra az volt, hogy Kodály már nem tanít zeneszerzést, mer' nyugdíjaztatta magát, de viszont tanít magyar népzene. És akkor ugye a felvételi után a második akadémiaóra kerültem ide, mer' nem számított az azelőtti tanulmány, azt nem vették tekintetbe, pusztán a felvételi alapján történt a döntés. Vizsga alapján. Weiner Leó, Siklós Albert, Kókai Rezső²⁶, ezekre emlékszem, akik

25 László Gyula (1910–1998) erdélyi származású, Budapesten tanult, már akkoriban jónévű régész-történész, képzőművész 1940–49 között a kolozsvári egyetemen tanított.

26 Weiner 1908-tól, Siklós 1910-től, Kókai 1929-től tanított a Zeneakadémián.

akkor a bizottságban voltak, a felvételiztető bizottságban. Tehát '41 ősztől kerültem Pestre, és a második akadémiai osztályt azt elvégeztem, utána katonai behívót kaptam. Persze korábban, a vizsga időszaka előtt történt ez, közvetlen előtte, és szerencsére engedélyt kaptam arra, hogy hát a vizsgáimmal rendbe lehessek. Megtörtént a katonai átképzés. Átképzésen voltam Komáromba', és aztán utána két hónapi, illetőleg egy hónapi megszakítással, egy hónapi szabadsággal. Azt a szabadságot arra használtam fel, hogy a budapesti Táj és Népkutató Egyesület²⁷ gyűjtőexpedíciójába belekapcsolódtam. Kászonokban gyűjtöttem és Csíkmenaságon abban az esztendőben, tehát '42 nyarán.

Ősszel visszamentem a katonasághoz, még egy hónapot le kellett ott töltenem, majd aztán visszajöttem Pestre. De nagyon szerencsétlen vót ez az időszak, egészségi szempontból meg kellett szakítanom a pesti tartózkodásomat. A karácsonyi vakáció után aztán már nem jöttem vissza, és egy évig kimaradtam. Aztán '43-ba' jöttem vissza, hogy a harmadik akadémia osztályt elvégezzem, [a] '43-'44-es tanévbe', és akkor tavasszal megint a katonai behívó szakította meg [tanulmányaimat]. Úgyhogy itt is az utolsó évfolyamig érkeztem el. Tehát kétszer történt meg velem ez a balhé. Egy román munkásszázadnál voltam parancsnokhelyettesi beosztással a Máramaros vidékén, az úgynevezett Légios-hágónál. Útépítésnél dolgozott a század, és hát ott kinn a természetben a szép fenyvesek környezetében hosszú hónapokat töltöttem el így. Persze az első dolgom az vót, hogy – román falusi emberekből állt a munkásszázad – hát népzenei gyűjtöttem. Ezt a népzene gyűjtést pedig orosz hadifogságon keresztül megőrizvén hazahoztam.

Itthon aztán megint egy „Hogyan tovább?” kérdéssel találok. Hát egy pár évig Désen tartózkodtam. Semmiféle külön jövedelemem nem vót szükségem, mert az üzleti érdekltség annyit hajtott, amennyi szükséges vót a megélhetésemhez, s gondoltam, hogy hát szabad emberként én tovább foglalkozom zenével, és igyekszem az ismereteimet továbbfejleszteni.

– *A hadifogságból hányban került haza?*

27 Kósa 1982.

- '45 februárjába' kerültem hadifogságba és szerencsére, '45 október elején már kiszabadultam. Ezt annak köszönhetem, hogy zsidó munkaszolgálatosokkal együtt voltam hadifogoly, barátaim is voltak közöttük, és hát azok [segítségemre voltak]. Egy rendelet érkezett oda, hogy a romániai nem magyarokat elengedik.

- *És ebben segített az örmény származás.*

- Az örmény származás. A zsidók beírtak, hogy örmény vagyok, és így kerültem haza. Hát, szomorú hír fogadott. Amikor az állomásról egy heti utazás után gyalog felkerestem a hugomat, útközben Bartók gyászkeretes fényképét látom a főtéren. Ez a szomorú hír fogadott engem.

- *Szeptemberben halt meg.*

- Szeptemberben. Na és aztán gondoltam, hogy hát, mint szabad ember Désen tovább éldegelek, persze a hivatásomnak élek. Közben üzenetet kaptam Kodálytól. Ezt az üzenetet Szegő Júlia²⁸ hozta Kolozsvárra, Szegő Júlia közvetítette, ő körözött engem, hogy hol vagyok. Elérkezett a hír hozzám, bejöttem Kolozsvárra, felkerestem Szegő Juliát. Elmondta a nagy tervet, hogy folklór intézetet szeretnének létesíteni, és Kodálytól kért tanácsot. Kérdezte Kodálytól, hogy tanítványai közül van-e olyan erdélyi, akit be lehetne vonni ebbe a munkába, és Kodály engem ajánlott. Így aztán akarva, nem akarva hát, otthagytam Dést, véglegesen beköltöztem Kolozsvárra, és elvégeztem az utolsó évfolyamot.

- *Kolozsváron, sok év után.*

- Ott helyben Kolozsváron, igen.

- *Hányban alakult meg aztán a Folklór Intézet?*

- '49 áprilisában.

- *Mivel kezdődött a munka? Mi volt az első lépés? Gyűjtemény létrehozása?*

28 Szegő Júlia (1893–1987). A Budapestre eljuttatott moldvai népzene gyűjtéséből 1988 végére sikerült kiadni egy válogatást. Tari-Rajeczky 1988.

- Az első lépés: gyűjteni, gyűjteni, gyűjteni. Kis létszámú volt az intézet akkor még, Szegő Júlia vezetésével ugye. Két magyar népzene-kutató, Szegő Júlia és én, egy román népzene-kutató és egy népi tánc-kutató tartozott az intézet keretébe.

- *Professzor úr hova ment elsőnek gyűjteni, mint a Folklór Intézet [munkatársa – itt közbevág]?*

- Én már azelőtt gyűjtöttem, mert '48 telén Széken gyűjtöttem, és nagyon elbűvölt a széki anyag. Kalotaszegen is jártam gyűjteni, tehát én a megkezdett gyűjtéseim folytatását tűztem ki célul, és főképpen az olyan vidékeket vettem tervbe, ahonnan nagyon kevés, vagy egyáltalán nincsen anyag. Amellett, hogy az olyan vidékeket is felkutatunk, ahol már előzőleg gyűjtöttek.

- *Így került sor például a moldvai gyűjtésekre.*

- Igen, arra '50 őszébe' került sor. Hát, ugye [a] Kolozsvárhoz legközelebb eső Kalotaszeg jött számításba, legkönnyebben elérhető, s Kalotaszegen gyűjtöttünk, osztán nyár végén Gyimesekbe' és Székelyföldön. Akkor már tervbe vettem egy kalotaszegi falu teljes anyagának a felgyűjtését, népzenei monográfia készítése céljából, így aztán találtam egy olyan alkalmas helységet, Inaktelkét, amely nagyságánál fogva, ugye a népesség számánál fogva tehát könnyebben áttekinthető – ötszáz körüli lakosa volt akkor Inaktelkének. Hát megkezdtük az inaktelki gyűjtést munkatársaimmal, illetőleg beszerveztük a diákjaim, a diákok közül azokat, akik megfelelő adottsággal rendelkeznek és alkalmasak a gyűjtéshez. '49-be' kezdődött meg a Magyar Művészeti Intézetnek²⁹ is az élete, és először oda kerültem tanárnak, és egy pár hónap múlva emellett a Folklór Intézethez is kutatónak.

- *Tanítani nem népzene-t tanított.*

- De, népzene-t tanítottam kezdetben, az első két tanévben. Tehát [a] '48-'49 és '49-'50[es tanévben]. Ebben magyar népzene-t tanítottam. '50-ben kaptam a megbízást, hogy válasszak: formatan, ellenpont-

29 Az erdélyi állami művészeti oktatás 1948–50 között működő intézménye, melynek zeneművészeti szakát a Gheorghe Dima Konzervatórium vette át.

tan, összhangzattan [tárgyakat tanítok-e]. Hát én a formatant választottam, szerencsémre.

– *A kolozsvári Zeneakadémián.*

– Kolozsvárt, igen. Akkor attól a tanévtől kezdve, ’50–’51-től formatant is tanítottam. Vagyis az lett a fő szakom tulajdonképpen, mert később aztán a magyar népzenei órákat Szenik Ilona³⁰ tartotta. És aztán meg is szűnt ’59-ben a magyar népzeneoktatás. Hivatalosan eltörölték. Tehát ’49-ben [’50-ben] már nem is volt folklórórám nekem.

De visszatérve: Inaktelkén a gyűjtéseket elvégeztük, és a gyűjtők között Ligeti György is szerepelt.³¹ Ligeti György ’50-ben Kolozsvárt volt ösztöndíjjal.³² Ő utolsó éves volt itt a [budapesti] Zeneakadémián, a zeneszerzés szakon. Jó barátságba kerültem akkor Ligeti Györggyel. A Folklór Intézetnél töltötte ezt az időszakot, és hát szorgalmasan járt ő is ki Inaktelkére gyűjteni.

– *A monográfia kiadvány formájában nem készült el.*

– Nem készült el, mert a körülmények megakadályoztak abban.

– *De az anyag az változatlanul megvan.*

– Az anyag megvan, és hát változott formában, ezt csak el fogom készíteni, illetőleg hozzá is kezdtem az elkészítéshez, de hát a Kriterion... Igen! A Kriterionnak az volt a terve, hogy először a kalotaszegi, inaktelki kötetet készítsem el, és utána a moldvait és a trunkit. [Jagamasnak Rajeczkynek írt levelét a trunki gyűjtésre vonatkozóan az írás végén közlöm.] A kalotaszegihez fogtam hozzá, és aztán később hát a terv, az módosult, változott, elhalasztódott. Évekkel későbbre halasztódott ennek a kötetnek a kiadása, így aztán nem is iparkodtam, hogy a lejegyzésekkel minél hamarabb készen legyek.

– *Inaktelkéről mi a legfontosabb zenei élménye? Van-e valami olyan dallam, amire legszívesebben visszaemlékezik, amivel esetleg ott találkozott először?*

30 Jagamas János első felesége. Szenik Ilonáról: Pávai 2019.

31 Jagamas 1984a. 239. p.

32 Ligeti bukaresti és kolozsvári tanulmányútjának körülményeit részletesen ismereti Kerékfy 2014. 6–8. p.

- Hát a sok élmény, más vidékeken szerzett élmény mellett Inaktelkén a dallamanyag nem jelentett számomra semmi újat. Talán a sirató volt az, amelyik ugye még Inaktelkén életben van és Kalotaszegen is³³, és hát a sirató vonzott a legjobban, hogyan siratnak Inaktelkén. Amellett, hogy egy dallamhoz aztán komolyabb élményem is kapcsolódik, igaz, hogy az az új stílushoz tartozik. Az a *Sárga vagyok, mint a cserfa levele* – a *Romániai magyar népdaloknak* nem tudom hányadik számú dallama³⁴ –, mert ebből egy négyszólamú fűgát is írtam, amit Buzás Pál³⁵ játszott el hangversenyen. Olyan fűgát, amihez egy újabb felfedezés segített hozzá. Éspedig, hogy a barokk fűgában van olyan expozíció, rendhagyó expozíció, amikor nem dux-comes, dux-comes a sorrend, hanem dux-comes, comes-dux. Például a *Das Wohltemperierte Klavier* [Johann Sebastian Bach] I. kötet C-dúr fűgájának expozíciója. Bachnál még egy kivétel van: a hegedűszólóra írt a-moll fűga, amit aztán orgonára is, sőt lantra is megírt Bach. Erről egyébként írtam egy rövid ismertetést, egy kis tanulmányfélét, ami megjelent a fűga expozíciója és a magyar kupolás kvintszerkezet, vagyis az új stílusnak a kupolás kvintszerkezete, AA⁵A⁵A közötti összefüggés.³⁶ Nemcsak dux-comes között mutatkozik összefüggés, hanem [a] teljes expozíció[ban]. Bartók és Kodály még csak a comesre hivatkozva mondta, hogy összefüggés van, meglepő hasonlóság, vagyis azonos elvek érvényesülése [figyelhető meg] mind a kettőben.

- *Ettől az időszaktól kezdve tehát párhuzamos síkon fut egymás mellett részben a tanításon keresztül, részben pedig általánosabb érdeklődésen keresztül a műzene – azon belül is elsősorban a barokk zene – és a népzene iránti érdeklődése.*

33 Halmos István és két munkatársa Inaktelkén a siratást 1991-ben már csak töredékes formában, zeneileg pedig deklamálva, emelt beszéd formájában tudta rögzíteni. Halmos 2003. Magyarvalkón 1973-ban magam is már csak egy beteg asszonytól tudtam fölvenni a hagyományból már kikopott siratást. Kiadva: Tari 2007. CD II. 7. A siratóról Erdély és Moldva vonatkozásában lásd Szenik 1996.

34 A dallamot 1951 decemberében gyűjtötte Fazekas Kalló Pali Ferencről. Jagamas-Faragó 1974. 311. sz., 319. p. jegyzetek: 442. p. Jagamas ennek még két változatát Inaktelkén és további két változatát 1953 májusában Mákófalván gyűjtötte. Pávai-Zakariás 2014.

35 Angi 2020.

36 Jagamas 1980a.

- Igen. Nemcsak a barokk, hanem a reneszánsz is, Palestrina-stílus, Johann Sebastian Bach stílusa és aztán Bartók stílusa is. Mert ha kisebb terjedelemben is, de arról is megjelent egy kis tanulmányom, a Mikrokozmosz [Bartók] I-II. füzetének hangsorairól.³⁷

- Aztán a népzene mikrokozmosza könyv is megjelent sok évvel később, kötet formájában.³⁸

- Igen, hát *A népzene mikrokozmoszában*, amelytől nem fogok eltérni sohasem.

- *Mi újat jelentett az erdélyi népzenei gyűjtés az egész magyar népzene-tudomány számára?*

- Az első, amelyre felfigyeltem gyűjtések és az anyag átnézése során, az állandóan gyarapodó anyag következtében, hogy az a IV. dialektusterület – ugye Bartók szerint a IV. az Erdély³⁹, és Domokos Pál Péter hozzáteszi, hogy Moldva⁴⁰ egy V. dialektusterületnek számít – nem annyira egységes, hanem alldialektusok különböztethetők meg. Hát erről '55-ben küldtem is Vargyas [Lajos⁴¹] kérésére egy tanulmányt a Bartók emlékére készült kötet számára.⁴² Németül jelent meg, osztán megjelent magyarul is.⁴³ *A falu nótáját* 1956-ban adtam át Vargyas Lajosnak, mikor itt jártam [Budapesten]. Az *Ethnographia* közölte, az magyarul [jelent meg].⁴⁴ Na, hát a dialektusról az akkori észrevételeimet foglaltam össze, ahogyan akkor láttam a helyzetet, a dialektus kérdését. Persze azóta tekintélyesebb, nagyobb anyag áll rendelkezésre, úgyhogy azt a kérdést még egyszer fel szeretném vetni egy tanulmány keretében, és tisztázni.

- *Tovább differenciálható.*

- Igen. Vagyis, hát befejezni, amit akkor megkezdtem, mert én abban láttam az első lépésemet, hogy lássuk a dialektus kérdését. Hogyan is

37 Jagamas 1970.

38 Jagamas 1984b.

39 „IV. az erdélyi (ideszámítva Bukovinát) zenedialektus-terület.” Bartók 1924. VIII.

40 Domokos P. P. 1931.

41 Folklorista, népzene-kutató (1914–2007), a budapesti Néprajzi Múzeum, majd az MTA Népzene-kutató Csoportjának munkatársa.

42 Jagamas 1956.

43 Jagamas 1977a.

44 Jagamas 1957.

néz ki ez a dolog. S akkor lepődtem meg, hogy itt bizony további sürgős kutatásokra van szükség ahhoz, hogy teljesebb képet kapjunk a magyar népzene IV. dialektusáról. És persze, ahogy aldialektusokról beszélhetünk az erdélyi anyagban, ugyanúgy aldialektusokról a moldvaiban.

Egy kis szünetet kérek engedélyezni – mondja kedvesen.

(Közben amíg egyebekről beszélgetünk, visszatérek az említett Sárga vagyok, mint a cserfa levele népdalra, amit elénekelt. A magnetofon újbóli bekapcsolásakor kérem, énekelje el még egyszer. Visszaülve a népdal említett feldolgozására, folytatja.)

Írtam is akkor vagy húsz fúga expozíciót, kiválogattam a megfelelőbbeket. Sőt, egy másik megoldást is felfedeztem. Említettem, hogy kivételnek számít a dux-comes, comes-dux a barokk zenében, de nem kivétel Palestrina korában. Mert tíz mise közül legalább öt-hat olyan példát találtam, ahol a motetta első szakasza dux-comes, comes-dux.

– *Ez egy korábbi gondolkodásmód szerint létezett.*

– Igen. Ez a dux-comes, dux-comes egy kicsit mechanikus, habár, nem lehet ezt se mondani. Mert tudniillik a tonika-domináns, az a hullámváz [jellemzi]. Viszont a másikonál dux-comes, comes-dux ezt írja le: egy szép boltívet, a teljes boltívet. Ezt pedig kétszer.

– *Ott hagytuk abba korábban, hogy nincsen egyetlen dialektusterület Erdélyben, sőt a moldvai is különböző.*

– Igen. Ezt aztán nagyon szépen igazolta Almási Istvánnak a szilágysági kötete⁴⁵, amihez írtam egy ismertetőt, illetőleg újságcikket kértek tőlem. A *Korunk* is, két helyre írtam erről a kötetéről. Akkor még mentek ezek a dolgok.

– *Ő a professzor úr tanítványa volt egyébként.*

– Igen, a legkedvesebb tanítványaim egyike Almási István. Amikor először találkoztam vele, megkérdeztem tőle – a Folklor Intézetbe jött be és bemutatták, hogy Almási István –, hogy Almási Sámuelnek rokona-e, és akkor kiderült, hogy dédnagyapja. Mondtam: „Ez kötelezi magát valamire, ez a kapcsolat.”

45 Almási 1979.

- *Almási Sámuelnek 1834-ből van Magyar Dalnok címmel több kötetes népdalgyűjteménye Szolnok-Doboka megyéből.*

- Igen, ezt az anyagot a máramarosszigeti volt református kollégium könyvtárányagából halásztuk ki, és Kolozsvárra hoztuk annak idején, még az '50-es évek első felében, '52-'53 körül.

- *De ebből az öt kötetből a harmadik kötet nem került elő. Nincs meg, csak az 1-2. és 4-5.*

- Az első itt Pesten megvolt. Azt mikrofilmen Kerényi [György⁴⁶] elküldte nekem. Tervem volt ezeknek a köteteknek a feldolgozása és közzététele. És aztán ezt később Almási Istvánra testáltam.⁴⁷

- *Másik ismert tanítványa - legalábbis egy ideig tanítványa volt - Kallós Zoltán. Az ő köteteihez is írt bevezetőt.*

- Nem, nem írtam, hanem a *Balladák könyve*⁴⁸ anyagát, a dallamanyagot tulajdonképpen én rendeztem sajtó alá. Mert hát ez a fajta munka neki nem ment. Szabó T. Attila gondozta a szövegrészét, én pedig a dallami részt, és hát sokat selejteztem ki. Olyan dallamokat, amelyek nem tartoznak a magyar népdal keretébe.

- *Professzor úr folkloristákkal is gyakran együttműködött, például Faragó Józseffel a moldvai csángó anyag szerkesztésében, sajtó alá rendezésében.*⁴⁹

46 Kodály tanítványa (1902-1986), majd az MTA Népzenekutató Csoportjának munkatársa. Sárosi 1988.

47 Almási Sámuel II. kötetének (1834) Kodály által történt feldolgozását követően a magyarországi népzenekutatók rendszeresen hivatkoznak a kötet dallamaira. A gyűjtő személyével Paksa Katalin (1988. 16-20. p.) és e sorok írója részletesebben foglalkozott. A gyűjtemény IV-V. füzetének anyagát az 1980-as évek elején juttatták el az MTA Könyvtárába. Ebben a formában Pogány Péter néprajzkutatótól kaptam meg, amikor az ELTE Folklore Tanszékén Voigt Vilmos irányításával egy nagyszabású XIX. századi forrásfeltáró kutatás zajlott több szakterület kutatóinak bevonásával. Többek közt e két kötetet is bemutattam kandidátusi értekezésemben (*Kézírtos kottás gyűjtemények a XIX. század első felében.* 1993). Almási Sámuelről Almási 2004.

48 Kallós 1971. „A könyv zenei megbízhatóságáért a gyűjtő neve mellett a zenei lektor, a nagy tekintélyű kolozsvári zeneelmélet professzor és folklorista Jagamas János neve szavatol” - írta könyvismertetésében Sárosi Bálint. Sárosi 1972. 36.

49 Jagamas-Faragó 1955.

- Nem a moldvai, hanem a *Romániai magyar népdalokban*.
- *De korábban.*
 - Ja, azelőtt, úgy van! Igen, előtte már megjelent a *Moldvai magyar népdalok és népballadák* kötet. Ott is a zenei anyagot én készítettem sajtó alá. Aztán a *Romániai magyar népdalokat*. Azt befejeztük az ötvenes évek végére. És tizenhárom évvel később jelent meg, mert az elvót sülyesztve. Domokos Gézának az erénye, hogy előhalászta a kéziratok tömkelegéből ezt a kötetet, és elhatározta, hogy ezt ki kell adni.
 - *Ugyanígy kiadásra vár a trunki monográfia.*
 - Hát igen, most elsődleges gondom lesz, ha hazautaztam majd, hogy magnetofonszalagra a teljes anyagot átmásoltatom az intézetből, és a lejegyzésükkel nap mint nap fogok foglalkozni. Úgyhogy a trunki és moldvai anyag hamarabb fog eszerint elkészülni, de az is lehet, hogy párhuzamosan fogom a kettőt, hogy mind a kettő meglegyen. A kalotaszegi és a moldvai is. Mer' ugye annak idején, amikor hát Kalotaszegen egy olyan alkalmas helyet kerestem és találtam, mint Inaktelke, Moldvában is ugyanez történt. Ott pedig Trunkot találtam erre a célra alkalmasnak. És hát az ötvenes évek első felében tanítványaim, majd Szegő Júlia közreműködésével is, a teljes anyag felgyűjtése megtörtént.
 - *Több más faluban is: Lészpeden, Lujzikalagoron.*
 - Sok helyen gyűjtöttem én, összesen nyolc alkalommal voltam Moldvában gyűjteni. Utoljára '58-ban.
 - '58-ból például egyik emlékezetes gyűjtésük Domokos Pál Péterrel a hejgetés, a regölésnek az addig általunk itt nem ismert formája. Urálásnak is mondják.
 - Domokos Pál Péterrel. Hégetés igen, Lujzikalagorból. Urálás, igen.
 - *Elkészült viszont Marosmagyaró monográfiája.*⁵⁰
 - Igen. Ez meglepő volt számomra, hogy egy olyan faluból, mint Magyaró, készül el a quasi monográfia, és nem Inaktelkéről és nem

Trunkról. Ezt megírtam mindjá' ott a bevezető sorokban, hogy hogyan történt ez a változás, és hogy került előtérbe Magyaró.⁵¹ Aminek örvendek végső soron, hogy elkészíthettem.

- *Ebben a kötetben nagy tömegben kerültek elő például az ún. jaj-nóták, amelyeket Lajtha [László] gyűjtéséből kezdtünk megismerni először Székről, meg Járdányi Pál gyűjtéséből Kidéből.*⁵² *Ez a legváltozékonyabb zenei anyag mind a mai napig és a legelőbb azon a területen.*

- Igen. Nem mindegyik, mert ott például van egy olyan dallam közölve, egy 16 szótagos, a teljes formáját csak egy disznajói ember tudta. Magyarón már nem ismerték a teljes formáját.⁵³

- *Az ilyeneket hangszeres zeneként is szívesen játsszák, különböző módokon, például zenészekről nevezik el, mint például Gábor Ignácé.*

- Úgy van. De ez nemcsak ezzel kapcsolatos, ezzel má' Székelyföldön is találkoztam. Ritka a Székelyföld területén a jaj-nóta és egészen ritka Kalotaszegen is. Egy-egy sorban történik a bővülés, talán leggyakrabban az utolsó sor végén. Kodály a gyakran előforduló jaj szócska miatt nevezte el jaj-nótának, és azóta hagyományosan jaj-nótának nevezzük. Egy rendkívül érdekes népzenei kérdés, amivel foglalkoztak a pesti kollegák is. Paksa Katalin és maga is, ugye.⁵⁴ De nem kimerítően. Az a meggyőződésem, hogy ez egy komolyabb vizsgálódásra és végleges tisztázásra szoruló téma.

- *Így van. Mi vezette a professzor urat oda, hogy jelenleg a népdalok szótárszerű rendezésével foglalkozik? Mit jelent ez a szótárszerű elrendezés?*

- Hogy hogyan jutottam el idáig, azt annak köszönhetem, hogy behatóbban foglalkoztam a magyar régi és új stílus kapcsolataival. Erről meg is jelent egy tanulmányom⁵⁵, még (azt hiszem) '77-be' jelent meg a *Zenetudományi Írások* I. kötetébe', amelyikbe' két írásom is van, az egyik a dialektuskérdés, a másik pedig a régi és új stílus kapcsola-

51 Az addig megjelent népzenei monográfiák felsorolása, azokkal összehasonlítása, Inaktelke és Trunk említése: Jagamas 1984c. 5-6. p.

52 Járdányi 1943.

53 Lásd Jagamas 1984c. 105. sz. (Magyaró) és teljesebb formáját: uo. 108. (Disznajó).

54 Paksa 1977., Tari 1985. A további irodalom felsorolását itt mellőzöm, de megjegyzem, hogy ma már Szenik Ilona (Szenik 1999) bővült-sorszerkezetes népdal kifejezést használjuk.

55 Jagamas 1977b.

táról szóló. Tehát, hogy behatóbban foglalkoztam evvel, és kerestem ugyanakkor keleti anyagot is az új stílus dallamfordulataihoz, dallamsoraihoz, rájöttem arra, hogy nagyon is keveset tudunk még a zenei anyanyelvünkről. És hogy többet, és részletesebb dolgot is megtudjunk, ahhoz elemekre kell bontani a népdalt, és az elemeket szótárszerű elrendezésben és funkciójuk szerint kell írásba foglalni. Így született meg aztán a magyar népdaltípusok és népies dalok elemtára, amely annak idején a Vargyas közbenjárására megjelenhetett volna, de hát a Zeneműkiadó [Budapesten] hosszú éveken keresztül tartogatta magánál a kéziratot, aztán végül is lemondott arról, hogy kiadja. Ez a kézirat itt van Pesten. Nekem egy xerox másolatom van odahaza erről. De aztán bizonyos hátrányok is származnak az előnyök mellett minden újból, úgyhogy ennek is megvolt a maga hátrányos oldala, hogy az elemekre való bontásnál vajon mindig a legtermészetesebb módon jártam-e el? Általában a 8 szótagból álló sorokat 4+4-re, 4-es szótagszámú elemekre bontottam, és bizony, ezzel, hogy elemekre bontom, hangközök esnek ki. Attól függően, hogy hány elemre van az illető dallam felbontva. És azok nem szerepelnek sehol. Kiesik az egyik elem és másik elem hangköze. És akkor rájöttem arra, hogy mennyivel termékenyebb, ha teljes dallamsorokból készítek szótárszerű rendet. Az elemtár, az minden elemet magában foglal, szótárszerű elrendezésben, és az elem előfordulását is pontosan megmondja, hogy pl. az 1. sornak sorkezdő eleme vagy a sor belsejében, vagy pedig a sor végén fordul elő. Tehát három rovatot használtam az elemtárban. (Nevet.)

– *Egy kis zenei egység most ebben az esetben az elem.*

– Igen. De, amint említettem, hogy ezzel az elemekre való bontással bizony eltűnnek bizonyos hangközök. És pedig a két elem, a két egymással szomszédos elem közötti hangköz. Ennyivel szegényül. No, most: amikor a dallamsorokkal hasonló elrendezést gondoltam ki, hát termékenyebbnek láttam a dallamsoroknak – teljes dallamsoroknak – az egységét vizsgálni, mint külön csak az elemeket. Mert az elemek is benne vannak a dallamsorban, és az a bizonyos hangközkieés, vagy hangközök kiesése az itt már nem fordul elő, mert teljes dallamsorokról van szó.

- *Ez tehát egyfajta keresőrend.*

- Keresőrend, és pedig ilyen keresőrendre azért van elsősorban szükség, mert számos olyan dolgot tudunk benne megtalálni időmegtakarítással, amit kötetek dallamanyagának az átlapozásával tudunk esetleg meg. Sokkal hosszadalmasabb, ez a minimumra lerövidíti. Mert hát ugye a nyelv szótárai is, hát a szavakból tevődnek össze, és pedig betűrendbe szedve, hogy minden szót könnyen meg lehessen találni egészen rövid idő alatt. Hát én erre törekedtem, hogy hasonló legyen az elrendezés a nyelvszótárak betűrendjéhez. Itt a dallamsorok hangközrendje alapján rendeztem el az anyagot. És ha ismerjük ezt a hangközrendet, amit a mai tudásommal a leghasználhatóbbnak vélek ilyen szerű anyag tárolására és könnyű kezelésére, az hát ugye a hangközökön alapszik. Mert a hangközök jelentik ugye a legkisebb elemet a dallamsorokban és magában a dallamban is. Tehát hangközrendet kellett kigondolnom ahhoz, hogy ezt az elrendezést megcsinálhassam. Persze évek múlva jutottam el arra fokra, hogy merjem ezt a feladatot megvalósítani.

- *Hiszen ez nem alkalmas egyébként a stílusvizsgálatra.*

- Arra aztán természetesen nem alkalmas, illetőleg hát ebben a szótárszerű elrendezésben (a dallamsorok szótárszerű elrendezésében) fel van tüntetve a kezdő, a sorkezdő, a sorzáróhang relatív magassága, és hogy melyik dallam melyik sorát alkotja, milyen gyűjteményben találjuk meg, erről mind pontos tájékoztatót kapunk. Ebből aztán pontosan kiolvashatjuk a stílusok közötti összefüggéseket is, és magának a stílusnak a körülhatárolását is könnyebben, pontosabban megtehetjük.

- *Finom változásokat lehet nyomon követni. Hogy például az új stílusnak a 3. sora mikor, hogyan változik. Az a legváltozókéonyabb.*

- Mindent, természetesen. Ebből a szótárból pontosan minden kiolvasható tulajdonképpen, csak kell tudni, hogy bele kell tanulni a kiolvasásába, a kérdések sokaságának a kiolvasásába. Ez aztán az egyik izgalmas kérdés, ugye a 3. sor kérdése. Nemcsak az újban, hanem a régiben is, a 3. sor kérdése! És ugye a dallamjárása és a sor ambitusa is mennyire fontos, és hogyan függ össze a többivel. Egyszerűen a

rendszerek sokaságát lehet majd felépíteni a szótárból. De egyszer meg kell lennie a szótárnak. Szigorú szótárszerű elrendezésben, függetlenül attól, hogy hát mi mivel függ össze szervezesebben vagy pedig kevésbé szervezesen, mi mihez hasonlít vagy kevésbé hasonlít. De nagyjából úgy találtam, hogy hát a dallamsorok sokaságában, csoportjaiban nagy variáció-sorozatot látok. És rendkívül izgalmas. Itt aztán a kezdések szerint történik ugye az elrendezés. A szótárszerű elrendezésben az egy emelkedéssel való kezdés, az mind egy csoportban van. És az azonos kezdésű változatok, azok mind egymás mellé kerülnek. Az eltérő kezdésűek, azok nem kerülnek egymás mellé. Arról külön kimutatást kell készíteni, vagy kimutatásokat. De hogyha már megvan, könnyen áttekinthető, mert nagy anyagot látunk egy lapon. Tehát 50-60 vagy 30-40 dallamsort látunk egy lapon. És hát térképszerűen nézve ezt a szótárat, zenei szótárat, olyan dolgokat látunk meg, amire nem is gondoltunk addig. És tulajdonképpen hangról hangra haladva minden megfeythető belőle. Csak legyen elég időnk arra, hogy hát ezt a kutatást elvégezhessük. Persze, az ilyenfajta kutatásra nem igen vállalkoznak, vagyis nagyon kevesen vállalkoznak, mert, hogy úgy mondjam, nem rentábilis.

- *Túlságosan elméletinek tűnik.*

- Nem annyira elméleti, de nem lehet vele pénzt szerezni. Tehát a merkantil szellemnek nem felel meg az ilyenszerű munka. Mert ezt nem fizetik.

- *Ezt a munkát egyébként jó ideje nyugdíjasként végzi.*

- Igen. A '70-es években már dolgoztam [e témán]. Ugye '76 óta vagyok nyugdíjas, '76 nyaratól, és azóta az elemtárnak és ennek a népzene mikrokozmoszában való kutatásnak szentelem az időm nagy részét.

- *Egyébként hasonló kezdeményezése már Bartóknak volt hangszeres zenében.*

- Igen. Amit aztán Sárosi Bálint most nagyszerűen folytat és a munkatársai, mer' nemcsak ő egyedül, maga is foglalkozik a hangszeres népzenevel.

- *Még egy kicsit én azért a moldvai gyűjtésekről beszélgetnék szívesen.*
- Tessék!
- *Az ottani gyűjtésekben mi volt újszerű, ami olyan mellbevágóan új volt.*
- Hát számomra azok a pre-pentaton, vagy ha teljes pentaton, de kis terjedelmű dallamok.
- *A pentaton stádium előtti dallamok.*
- *Például az Apám, édesapám (elénekli).⁵⁶ Teljes pentatónia, szó-végű. És hát rendkívül örvendtem, amikor egy-egy szó-végű dallamot felfedeztem és megtaláltam a gyűjtéseim során.*
- *Amit aztán most már finnugor kiadványokból szintén látunk, hogy mennyire keleti és ősi gondolkodásmód rejlik mögötte.*
- Igen, igen!
- *A hangszeres zene nem foglalkoztatta egyébként professzor urat közelebbről.*
- *Hát közelebbről annyiból, hogy nem mulasztottam el egy alkalmat sem, ahol mutatkozott lehetőség arra, hogy hangszeres felvételt készítsék. Így rendkívül nagy élményt jelentett számomra a Frumószán gyűjtött hangszeres anyag, ami egy ilyen kis cimbalom formájú hangszeren történt és nyakba akasztható. Frumósza az egy moldvai falu. Ligeti György éppeg Kolozsvárra látogatott, még akkor pesti lakos volt, eljött meglátogatni a Folklór Intézetet, és én ezt mutattam neki. Hát, odavót a gyönyörűségtől, hogy milyen izgalmas, szép anyag ez. És hát (Avasi neve nem jut eszébe – segíték.) Avasi Béla annak idején tanulmányozta a széki harmonizálást,⁵⁷ és engem is rendkívül izgatott. Már én is foglalkoztam ezzel a kérdéssel, és akkor kaptam meg Avasinak a dolgozatát, ami feltárja ennek a mikéntjét: modális harmóniák.*
- *Ligeti pedig egy aradi falunak a harmonizálásáról írt, szintén a Zenetudományi Tanulmányokban jelent meg.*

56 A dallamot lásd Jagamas-Faragó 1955. 129. p.

57 Avasi 1954.

- Igen, Kovaszinc az a falu. 1950 karácsonyán utaztunk oda, - várjunk csak '50? Nem! 1949 karácsonyán, és újévet, '50 új esztendejét is ott töltöttük Ligeti Gyurival. A Bukaresti Folklór Intézet egy nagyarányú gyűjtést folytatott ott Kovaszincon. És Ligeti Gyuri az ottani hangszeres zene harmóniai kérdéseiről is írt egy beszámolót, ami megjelent...

... a Zenetudományi Tanulmányok I. kötetében.⁵⁸

- Igen. Én éppen olyan mértékben foglalkoztam volna továbbra a hangszeres felvételekkel, illetőleg a hangszeres népzenevel, mint az énekessel. De hát először ez volt a fontos, fontosabb, ennek a rendezése! A gyűjtések megtörténtek, mert elég tekintélyes anyagot összegyűjtöttem csak én magam is a hangszeres területről. S különösen, amióta magnetofonnal gyűjthetünk. Az adott osztán nagyobb lehetőséget erre. Azelőtt kínlódtgattam hangszeres gyűjtéseim lejegyzésével, hát bizony eléggé megkínlódtam a helyszínen. A '42-es kászoni gyűjtésben is van, aztán a '43-as kápolnásfalui gyűjtésben is van furulya és hegedű is. Hát nagy megkönnyebülést és sok időmegtakarítást jelentett később a magnetofonra való rögzítése a hangszeres népzenenek, s ugyanígy a siratónak is.

- De hát a vokális zene sem tanulmányozható tökéletesen hangzó zenei élmény nélkül.

- A magyar anyagot illetőleg az énekes népzeneét, azt teljes egészében katalogizáltam, dallamkatalógust szerkesztettem, ami azt jelenti, hogy külön lapon van meg minden dallam, és ahhoz a változatok milyen leltári szám alatt és milyen helységekből kerültek elő. Pontosan meg lehet tudni az egyes lapokból, hogy az illető dallamnak milyen változatai, honnan valók, s hány változata van.⁵⁹ És ezt akartam a hangszeres anyaggal is csinálni. De hát aztán '60-ban mentesítettek, felmentettek a Folklór intézeti kötelezettség alól. Hát aztán csaknem egy évtizeden keresztül nem is foglalkoztam behatóbban a magyar népzene kérdéseivel, akkor annyira lefoglalta az időmet a stílustörténeti kutatás. Főképpen a Palestrina és Bach stílusának a tanulmányozása.

58 Ligeti 1953.

59 Jól tanulmányozhatók e lapok a DVD kiadványban: Pávai-Zakariás 2014.

- *A zeneszerzés aztán nem vonzotta később? Egy-két feldolgozása van.*

- Hát érdekes, hogy vannak. Igen. Moldvai csángó népdalt is dolgoztam fel énekhangra. Arról pedig Marțian Negreának – Bukarestben volt az egykori ellenpont tanárom – az volt a véleménye, mert éppen Kolozsvárt volt, hogy a feldolgozásnál, a dal feldolgozásánál csak az előadás volt rosszabb. Hogy lehet egy ilyen szép dallamot ennyire elrontani? Ez volt a Marțian Negrea véleménye. A *Mért sírsz, mért sírsz te nagy madar* lujzikalagori dallam.

- *Ez aztán el is vette a kedvét a zeneszerzéstől!*

- Nem ez vette el tulajdonképpen. Annak idején, mikor a '60-as évek vége felé elhatároztuk, hogy utánanézzünk, hogy Kalotaszegen és Kolozsvár környéki falukban a kórusok milyen mértékben léteznek, vagy nem léteznek, akkor siralmas képet kaptunk. Hát a kórusélet az nem létezett majdnem. És akkor szerveztünk kórusokat, falusi énekkarokat. Jártunk ki falura. Én Méréba jártam aztán, a mérai kórust szerveztem meg és ott kötöttem ki. És a barátaim, munkatársaim, azok pedig más-más falukban szerveztek kórust és hát patronálták [azokat].

- *Ezek a mi pávaköreinkhez hasonló együttesek voltak, vagy műzenei együttesek?*

- Nem. Ennek a célja az lett volna, hogy hát az illető falu dallamanyagából kórusfeldolgozásokat készítsünk, és azokat is énekeltesük a kórossal amellet, hogy hát bevezessük a többszólamú éneklésbe, kánonon meg egyszerű népdalokon keresztül. Így aztán én a mérai népdalokból készítettem kórusfeldolgozást. De amikor a dallamanyagot így felosztottuk magunk között – kiírtunk egy dallammenyiséget kezdősorok szerint –, elosztottuk egymás között, hogy ki melyiket dolgozza fel, hát akkor kíváncsiságból a társaság kérésére megszereztem ennek a *Mért sírsz te nagy madárnak*nak a feldolgozását. És egyenesen megdöbbenek azon, amit Negrea mondott nekem erről.

- *Mert nekik tetszett.*

- Alig-alig megy, nem megy túl Bartókon. Nem megy túl. Sok benne az impresszionizmus, szelíd ügylet. Persze évtizedek múlva visszatekintve. Igen, majdnem két évtized elteltével [írtam Bartók után]. Igen

ám, ez a Marțian Negrea annak idején azt mondta nekem, hogy Bartók nem zeneszerző, Kodály a zeneszerző, Bartók csak tudós. Úgy való a *Gyermekeknek* sorozat gyermekeknek, mint tehénre a gatyá. Ez volt a Marțian Negrea zenei műveltsége! Azt mondta, ha szép harmóniakat akarok tanulmányozni, akkor nézzem meg a Grieg *Lyrische Stückét*, és nézzem meg Kodályt. De Bartóktól óva intett. (Nevet.)

- *Túl modern volt neki.*

- Tehát nem ez riasztott, illetőleg akkor kedvet kaptam, és éppen ez egybeesett, ez a falusi kórus művelése a népdalfeldolgozással, a kórusokra való feldolgozással. Készítettem is jó néhányat. És főképpen akkor írtam azt a két fűgát. Két fűgát írtam zongorára, de én úgy, hogy vonósnégyesen is előadható nagyon jól, sőt az egyik talán még jobb vonósnégyesen, mint zongorán – a *Sárga vagyok, mint a cserfa levele*. És mondom, vagy legalább húsz expozíciót írtam. És bírálatra összehívtam ezt a társaságot, elzongoráztattam nekik, külön-külön és megtárgyaltuk. Igen ám, de akkor jött a szótárügylet, az elemtár kérdése. Mondtam: na, én addig nem térek vissza ehhez, a fűgák folytatásához, amíg teljes egészében nem látom a magyar, vagyis a zenei anyanyelvemnek a zenei szókincsét. És ez a zenei szókincs pedig ebből az elemtárból adódik. És annyira lekötötte minden időmet és energiámat, utána pedig következett a dallamsorok kérdése, hogy aztán bizonyos megfontolások [után felhagytam a komponálással]. Mert semmivel sem voltam megelégedve, amit zeneszerzés címen műveltem. Én nem tartom magamat zeneszerzőnek, csak kísérletezőnek. Szerettem kísérletezni. És nekem valami ünnepnappfélélt jelentett, és nagyon nehezen ment. Volt, ami úgy pillanatok alatt állt készen, különösen egy-egy kisebb népdalkánon, olyan kánonszerű megoldás. És elég tetszetős is egyik-másik, de én általában [elégedetlen voltam]. Az volt az érzésem, hogy olyan utat nem tudok már megtalálni, és nincs elég időm és energiám hozzá, ami az én utam lenne, hanem hát többé-kevésbé epigon [vagyok]. És olyan nagyok, olyan nagyszerű példák állanak előttem, hogy még a bátorságom is elment.⁶⁰

60 A zeneszerzéstől való bátorságának elmenetelésében minden bizonnyal közrejátszott a háború miatt gyakran megszakított tanulás.

- *Meg lehet érteni.*

- Igen. Eljutottam erre a fokra. Akkor tapasztalatlanabb, tudatlanabb lévén merészebb voltam. És hogy valamivel többet tudok, egyre kevésbé vagyok merész, és elbátortalanított a zeneszerzés.

- *Jelent meg azért valami kiadványban?*

- Jelent meg, például *Öt gyermekkar*. Ez is úgy jelent meg - a bukaresti kiadó adta ki, egy kis füzet -, hogy annak idején Incze János, a dési festő barátom megkért engem, még a hadifogság után hazakerülvén, hogy bizonyos dallamokat, népdalokat ő kiválogatott, és mondta, hogy ebből az anyagból készítsék könnyen énekelhető kórusokat gyermekek számára, iskolásoknak. És hát készítettem is, és egy füzetet fel is küldtem Kodálynak bírálat végett. Ez már '48-ban volt. És a füzetre ráírta Kodály: „Bátran kiadhatja.” Itt-ott egy-egy hibás kvart-szext megjelölve. „Tanulmányozza Jeppesent, még nagyobb készségre tesz szert.”

- *Híres ellenponttan tanár volt Jeppesen.*⁶¹

- Nem szégyellem. Milyen igaza vót! És így mertem akkor átadni Incze Jánosnak. És ott a tanügy vonalán történt egyik-másiknak kiadása sokszorosítva. De aztán ezt Zoltán Aladár - aki meghalt -, volt tanítványom, marosvásárhelyi zeneszerző⁶², ő a tudtom nélkül kilopta a kéziratot és beküldte a zeneműkiadónak. És én csak akkor tudtam meg a dolgot, hogy ez történt, amikor már készen volt a kötet. Nem kötet, egy kis füzet, öt gyermekkar kiválogatva.

- *Kedves meglepetés.*

- Én kíváncsi voltam Kodály véleményére, mert megírtam neki, hogy hát én a selejtet nem akarom terjeszteni. Hogy látja, kiadható-e egyáltalán. S azt írta: „Bátran kiadhatja.”

- *Budapesti tanárai közül kik emlékezetesek?*

- Hát ugye elsősorban Kodály Zoltán. De nagyon kedves emlékeim fűznek Siklós Alberthez is. Hát emlékszem, annak idején én rengeteg

61 Knud Jeppesen (1892-1974) dán zeneteoretikus, zeneszerző. Írásait különösen a zeneszerzés szakon használták, így Kodály is.

62 Zoltán Aladár (1929-1978)

ellenpont gyakorlatot írtam össze, nagyon szerettem az ellenpontozást. Azokra Negrea, az ellenpont tanárom, azt mondta, hogy mind jók. Azokból mutattam meg Siklósnak, belenézett itt is, ott is, azt mondja: „Nézze, ezek olyan értelmetlen locsogások. Hanem majd stílusok szerint gyakorolja, és akkor [finomodik az ellenpontozás].” És aztán emlékszem, úgy február körül Siklós Alberttel összetalálkozom, és atyailag azt mondja nekem: „Maga szépen fejlődik. Csak dolgozzék szorgalmasan!” Erre határozottan visszaemlékszem, még ott a Zeneakadémia csarnokában [aulájában] történt. Persze aztán Siklós Albert tavasszal meghalt (1942. április 3-án). Weiner Leót nagyon szerettem, de Weiner Leó nem volt nekem tanárom. Ő kamarazenét tanított, és én bejártam a kamarazene óráira. Mert minden alkalmat megragadtam, ahol zenét tanulni és tanulmányozni lehetett. Hát a Weiner óráján nagyon sokat lehetett tanulni. (Weiner legendás kamarazene-tanár volt.) Neki az volt a szokása, hogy egy hegedű-zongora szonáta például, vagy egy vonósnégyes, vagy egy kis együttes – tehát mindegy – megállunk: „Milyen hangnemben tartunk most? – kérdezte a hallgatóságtól. Kérdezte a modulációkat. „Most milyen akkord szólalt meg? Milyen a formai felépítés?” Ezt mind hallás után. Persze akkor megkedveltem ezt a d’got erősen, és tőlem is kérdezgette ezeket. És hát nem vallottam éppég szégyent, mert már régóta olyan beállítottsággal hallgattam zenét, hogy a modulációkat, a hangnemi felépítést, a formát azt tudatosítsam magamba’, pusztán a hangzás alapján. Nemcsak kottából kisilabizálni, hanem élő hangzásából felismerni a modulációkat, felismerni a hangzatokat és egyebeket, minél apróbb dolgokat is. Tehát örvendtem, hogy most már számon is kérik tőlem ezt a megfigyelést. Azér’ is tartottam igen hasznosnak a Weiner óráira való szorgalmas járásomat.

– *Milyen népzene-tanár volt Kodály?*

– Kodály rendkívül szűkszavú, és ahogy leírtam a *Szőlőhegy kincse* című visszaemlékezésemben⁶³, hát egy-egy szóval többet mondott, többet tudott mondani, mint hogyha egy egész előadást hallgattunk volna végig. Mindig a leglényegesebb dologra tudott rávilágítani, és hát én el voltam bűvölve ettől. Egy évre voltam kötelezve a népzene

órák látogatására, de én továbbra is bejártam szorgalmasan Kodályhoz. Elmaradhatatlan volt, minthogy Weiner Leóhoz is bejártam. Egyébként aztán közelebbi kapcsolatot: Siklós halála után aztán Viski Jánoshoz⁶⁴ kerültem, mint Kodály tanítványhoz. Habár én jobban szerettem volna, ha Veress Sándorhoz kerülhettem volna, de Veress Sándor nem tanított.⁶⁵

- *Zongora-kötelező [a nem zongora főszakosoknak] például volt-e abban az időben?*

- Az volt végig, s partitúraolvasás is volt. Én Ember Nándorhoz⁶⁶ jártam. És partitúraolvasásnál, ugye az zenekari, a *Faun délutánját* [Debussy] gyakoroltgattam már a harmadév vizsgára, de osztán arra már nem került sor, mert behívtak katonának. A *Faun délutánja* volt, azelőtt pedig vonósnégyesek. Még a másodév vizsgára a Haydn *Pacsirta-kvartettet*⁶⁷ vittem. Na, hát abból keveset kérdeztek. Kókai volt benn a vizsgámon és Weiner Leó.

- *Hát zavaros időben járt a Zeneakadémiára, az biztos, éppen a háború időszakában.*

- Igen. Na, most itt vannak olyan dolgok, amik félbemaradtak. Talán a lényegyet nem fejtettem eléggé ki. Mert ugye kérdezte Kallóst. Revideálni kellene azt, hogy eddig mit mondtam, és mi kívánkozik kiegészítésre.

- *Hallgassuk meg?*

- Most únom lehallgatni. Nem szoktam én ennyit beszélni!

(Itt visszatér a zenei elemtárra.)

64 A budapesti Zeneakadémia zeneszerzés tanára, anyai ágon szintén erdélyi örmény származású.

65 Veress Sándor (1907–1992) zeneszerző, népzenekutató, külföldre emigrálása előtt Lajtha, Bartók, Kodály munkatársa. A Zeneakadémián Kodályt követően 1943-tól tanított zeneszerzést. Domokor Pál Péter után ő végezte az első jelentős gyűjtést Moldvában. Valójában az ő ottani gyűjtése igazolta először, hogy Moldva önálló dialektusterület. Veress 1989.

66 Zongoraművész, a zeneakadémián Dohnányi Ernő volt a tanára. 1935-től (vagy '36-tól) 1944-ig tanított a Zeneakadémián.

67 Joseph Haydn: D-dúr vonósnégyes op. 64. Nr. 5.

- Természetesen, mikor kimondok valamit, hogy ez nem létezik, [az azt jelenti, hogy] nem létezik a Járdányi két kötetében,⁶⁸ arra kell érteni. Hát egyszer ebben a szűk keretben való biztos tájékozódást szerezzük meg, és akkor kapunk egy olyan alapot, amellyel aztán a teljes nagy anyagba' széttekinthetünk. Tehát mikor azt mondom, hogy a VII alá nem megy [a dallam], a záróhang alatt legfeljebb csak szekund fordulhat elő, már kvart nem. De előfordul, csak nem fordul elő a legtisztább anyagban. Mert azt tartom végül is a legtisztábbnak, amit Járdányi a két kötetben összefoglalt.

- *A Magyar népdaltípusokban.*

- *A Magyar népdaltípusok két kötetében.*

- *Professzor urat sokat foglalkoztatta a tiszta népdal és a népies műdal határvonala.*

- Igen, hát Járdányi nagyszerű két kötetének megjelenése után évekkkel kezdtem felfigyelni arra, hogy mennyire fontos, hogy a magyar népdalt a másfajta népies daloktól és hát olyan félnépi daloktól is meg tudjuk különböztetni. Ez már stiláris kérdés, tehát a fejlődésnek egy bizonyos fokán a magyar népdal kategóriája tágabb kezdetben, később egyre szűkül a köre. Mert Bartók még *A magyar népdalban* jónéhány népies dalt is közölt. Továbbá: Kodály még népdalok közé sorolta *A juhásznak jól van dolga* [népdalt]. Lehet az népdal az olaszoknál vagy a németeknél, de nem a magyaroknál. A magyar népdal természetétől egy kicsit távolabb áll. És mi az a távolállás benne? Hát egyszer ugye ez a *d-s, m-s* (énekli a dal kezdetét, majd énekli tovább) *d-s, m-r-d-t*, ott van Mozart Jupiter szimfóniája⁶⁹ II. tételének témájaként. Azután már Monteverdinél találunk egy nagyon szép példát, ami közölve van a *Miért nem népdal* sorozatban.⁷⁰ Ez a *d-s, m* dallamfordulat, ha megnézzük a gregorián anyagot, nem igen találunk. A XVI. században sem igen találunk, de már kezd feltűnni. Monteverdinél sincs még meg a *d-r-m-s f-m-r-d*. A *d-s*, dominánsra való leugrás és utána a visszaemelkedés szext hangközzel, ez a barokk korszakban kezd felbukkanni a nyugat-európai zene történetében. És például ugye, amit idéztem,

68 Járdányi 1961.

69 C-dúr K.551. Nr. 41.

70 Jagamas 1980b., lásd 1984b. 112–113.

Mozart, és nemcsak ebben a példában, hanem számos példát idézhetünk. Nahát, ez csak egy példa a sok közül, mer' rájöttem arra, hogy tulajdonképpen a kezdésekből már meg lehet állapítani, hogy népdal-e, vagy nem népdal, sok esetben. Néhány esetben viszont nem lehet megállapítani, mert dallamsorok, kezdősorok azonossága is előfordul a népdal és a népies dal között. Itt van például *Sütött ángyom rétest* (a Bartók 1907-es felsőiregi gyűjtéséből ismertté vált alakját kezdi énekelni⁷¹). Régi népdalnak számít, és akkor egy népies dalunk: *Még azt mondja a torma* [ugyanúgy kezdődik]. Csak éppen, hogy a szótagszámban van egy kis eltérés és hangismétlés a záróhangon. És aztán nem ez az egyetlen példa, hanem még van egy pár ilyen, sőt olyan eset is van, amikor féldallam [azonos], a teljes előtag egyjárású a népies dallal. Például [van], amit annak idején én népdalnak véltem, de aztán kiderült, hogy nem népdal. De viszont ott van a kérdés, hogy még mindig nem zárult le a népdal minden sajátosságának az apróbb részleteinek a feltárása, s ennek a tanulmányozása. [A következő kezdetű dallam – szolmizálva kezdi énekelni a *Túri vásár sátor nélkül*] például ennek a dallamnak az előtagja teljesen egyjárású egy régi típus-dallammal. Az utótagjában történik bizonyos változás. És már az m végződés [amely jellemző a fríg hangsorú népdalokban] is azt sugallta nekem, hogy ez népdal. De aztán később megtudtam, a Kerényi kötetének a megjelenése után bizonyosodtam meg, hogy ez a *Túri vásár sátor nélkül*⁷² kezdetű tulajdonképpen népies dal. De elég közel áll a népdalhoz, főképpen az előtagja. Az előtagja beillik népdalnak, és be is illik, mert a valóságban ott látjuk. Utótagjában bizonyos változások történtek. Én a *Miért nem népdal* sorozatban a dallamkezdések alapján tettem a megkülönböztetéseket. Milyen fajta dallamkezdések, és milyen magasságban való dallamkezdések – megfelelő dallamfordulattal – történnek a magyar népdalban, és melyek a népies dalban, és milyen közös vonások vannak. Statisztikai adatot is adok, persze kizárólag a Járdányi két kötete, Kerényi kötete alapján, és aztán a Szentirmay-kötetet⁷³ is hozzávettem.

71 Közölve Bartók 1924. 37. sz.

72 Kerényi 1961. 152. p., jegyzetek 222.

73 Kerényi 1966.

– *Professzor úr munkáiban a népzene és a zenetörténet mindig egymással összefüggésben jelenik meg. Így például sokat foglalkoztatta a barokk zene és a népzene összefüggése. Tinódi dallamával foglalkozott, az Eger vár viadaláról szóló énekről írt, szintén A népzene mikrokozmoszában.*⁷⁴

– Igen, Tinódi dallamának utánanézttem, hogy például a magyar zenetörténetben mi a helyzet, legalábbis a Szabolcsi [Bence]-féle példatár alapján.⁷⁵ Tehát egy kis zárt területen. Úgy találtam, hogy Tinódi óta ez a *l,si,l,t, dt,dr m*, vagyis a *l,si,l,t*, kezdőelemnek a terccel való szekvenciális megismétlése, ezt a jelenséget Tinódi óta csaknem minden században megtaláljuk. Hasonló jelenséget, az ilyen dallamkezdetet egészen Kodály Hány János Intermezzo[ja indításáig]. Csak ott ugye [egy] *m,fi, si*, [felütés indítja az említett kezdődallamot]. És aztán ott van a *Ritka árpa, ritka búza, ritka rozs* népies dalunk dúrban, dúr változata. Na, most a nyugat-európai zenében úgy találtam, hogy hát ott különösen a hangszeres anyagban már a XVI. században létezik ez a dallamképlet, de aztán gyakorivá igazán a barokk korban válik. A sok példa közül például J. S. Bach h-moll orgona fúgájára gondoljunk, amelynek a témája akár Tinódi-témának is nevezhető. Nekem az az érzésem, hogy nagyon újszerű lehetett abban a korban, a XVI. században az ilyenfajta dallamkezdés.

– *Nem volt újszerű viszont a lantirodalomban. A ricercarokban van hasonló.*

– Igen ám, de az a XVI. század második fele, és inkább a XVI. század vége fele. Bizonyára Bakfark Bálintnál is találunk hasonló esetet. Csak hát nem volt alkalmam, hogy a lantirodalomban részletesebben utánanézhessenek ennek a kérdésnek. Hanem csak pusztán annyit, amennyit említék abban a fejezetben.

– *Érdekes, hogy ezt a példát (az Intermezzo forrását) Kodály nem az élő néphagyományból vette. Mert bár ez a dallam a gyimesi csángóknál hegedű-gardonnal megénekelve is él még, abban az időben, amikor a Hány született, még nem ismerték ennek a területnek a zenéjét, és Kodály egy*

74 Jagamas 1984d. 17–18. p.

75 Szabolcsi 1959. 90–92. p.

1800-ból származó zongorafüzetből, Gáti István zongoraiskolájából vette hozzá az írásos változatot.

- Igen, hát Kodály megtalálta ezt: *Kifeküdtem én a magas tetőre*, Tinódi dallamának a népi változatát,⁷⁶ és azóta mi is találtunk több helyen. Azt hiszem, egy változatot közlök is a *Romániai magyar népdalokban*.⁷⁷

- *Professzor úr véleménye szerint van-e valami jellemzője az erdélyi népzene kutatásnak, amelyek egy kicsit esetleg más utat jár, mint a hazai.*

- Elsősorban már az nem szerencsés dolog, hogy ott [Kolozsváron] van külön egy népzene gyűjtemény, és itt [Budapesten] van külön egy népzene gyűjtemény. A magyarnak egy helyen kellene lennie, az összesnek. Akár határok, akár nem határok, de a tudomány érdekében rendkívül fontos volna, hogy a kolozsvári anyagot éppen úgy ismerjék a pestiek, mint ahogy mi ismerhetnénk a pesti anyagot. A nagy gyűjteményt.

- *Ezen az objektív tényen túlmenően?*

- Na, most. A Folklór Intézet úgy indult, illetőleg az első lépések abban az irányban történtek, és az első lépések aztán kihatottak a folytatásra is: minél gazdagabb népzenei gyűjteményt létesíteni. Gyűjteni, gyűjteni és gyűjteni. Hát én tizenegy évig dolgozhattam a Folklór Intézetnél, és azután megszűnt az ottani állásom. Addig igyekeztem, hogy a teljes területről, mindenhol legyen gyűjtésünk, a fehér foltokat lehetőleg csökkentsük és eltüntessük. Hát ez volt a legfontosabb, legfőbb szempont. Ezzel szemben Pesten már egy hagyományos, régi, elég gazdag anyaggal rendelkeztek, vagyis rendelkeznek, mert hát gondoljunk arra, hogy a kolozsvári Folklór Intézet, pontosabban a bukaresti Folklór Intézet kolozsvári fiókja 1949 tavaszától létezik. És már sok évtizeddel előtte a pesti népzene kutatás, az hatalmas gyűjte-

76 Kodály 1910-es szárhegyi és székelydobói gyűjtéséből vált ismertté. Kodály az általa létrehozott zenei rendben található kottán utal Tinódira és a Seprődi által közölt első népi adatra. (Zenetudományi Intézet KR_21664.)

77 Jagamas-Faragó 1974. 229. sz. és jegyzetek 420. Ott utalás Tinódi dallamára és a Seprődi-féle közlésre.

ményt hozott létre.⁷⁸ Nekünk nem volt semmi. Mi a semmiből indultunk. Illetőleg hát nem éppen a semmiből, mert a régebbi gyűjtéseimet átadtam a Folklór Intézetnek és azok bekerültek az intézet leltárába.

– *Részben a román gyűjtése is benne van.*

– Az is benne van. Két román gyűjtésem, ami azelőtt történt. Az egyik az alóri tanítóskodás koromból származó, a másik pedig a katonaság alkalmával gyűjtött – mivel román katonaszázadnál voltam –, az akkori Szolnok-Doboka megyei falvakból származó falusiaktól, román földművesektől gyűjtöttem. Természetesen ezt az anyagot, mindent, amit előzőleg gyűjtöttem, átadtam a Folklór Intézetnek. S akkor ebből indultunk ki.

– *Volt-e valami olyan elképzelés, amit annak idején Bartók és Kodály megvalósított, hogy a [gyűjtő]területeket [legalábbis a legelső időkben] felosztották egymás között?*

– Én is próbálkoztam a területeknek a felosztásával, de nálunk más vót a helyzet. Mert hát valamelyes képzettséggel mondhatni, hogy a magyar kutatók közül én rendelkeztem. Zenei képzettséggel és népzene gyűjtési gyakorlattal.

– *A többiek inkább folkloristák voltak?*

– Nem. A tanítványaim közül verbuváltam a gyűjtőket, akiket már diákkorukba' bevontam a kutatómunkába, a népdalgyűjtésbe, a terepmunkába. Így például Szenik Ilona, aztán Szabó Piroska, volt egy másik Szabó Piroska is, a Kusztosné, aztán Almási István, Gurka László. Hát

78 Nem szabad megfeledkezni arról, hogy Bartók, Kodály, egy ideig Lajtha és tanítványaik Budapesten évtizedeken át magánemberként végezték a gyűjtéseket és kutatásokat. Egyedül a (későbbi) Néprajzi Múzeum adott helyet intézményi szinten a zenei kutatásnak is. 1934–40 között a Magyar Tudományos Akadémia Bartók számára az akadémián helyet és fizetést biztosított a magyar népzenei anyag kiadásra előkészítése munkálatainak végzéséhez. Intézményi szintre azonban csak 1953-ban került a magyarországi népzene kutatás, amikor Kodály vezetésével megalakult az MTA Népzene kutató Csoportja. Ilyen értelemben a kolozsvári intézet korábbi a budapestinél. A budapesti intézet munkatársai sokat tettek azért, hogy vidéki múzeumokból, magángyűjtőktől, külföldre szakadt magyaroktól összegyűjtsék a népzenei anyagot egy teljes értékű adattár létrehozásához.

ezek mind tanítványaim voltak akkor, amikor együttesen útnak indulunk gyűjteni, és azután később egyedül is folytatták a gyűjtőmunkát.

– *És a tudományos feldolgozást folytatják ma is.*

– Nekem az volt a célom, hogy egy minél gazdagabb, vagyis végső soron a teljes [erdélyi] magyar nyelvterület felgyűjtése megtörténhessen, és minden energiámat és igyekezetemet ebbe az irányba használtam.

– *Természetesen ennek az anyagnak a feldolgozása se késett sokáig.*

– Egy keresztmetszetet nyújtok a *Romániai magyar népdalokban*. Ott az érdeklődő megtudhatja, hogy 1955. október elsejéig milyen gyűjteménnyel rendelkezett a Folklor Intézet kolozsvári osztálya. Abból az anyagból válogattam össze azokat a dallamokat, amelyek szerepelnek a kötetben. Természetesen a gyűjtésekkel párhuzamosan a dallamok rendezése képezte a második lépésemet. Ezeket is tanítványaim bevonásával végeztem, mert tulajdonképpen ott nevelődtek ők szakemberré.

– *Mindezt a klasszikus zene tanítása mellett végezte.*

– Hát részben, mert az első két tanévben, 1948–49 és 1949–50-es tanévekben a főiskolán csak magyar népzene-tanítotam, és aztán ’50 ősztől formatant is. És azután csak formatant tanítotam végig a nyugdíjaztatásomig.

Az anyag rendezése: pontosan szerettem tudni az anyag megoszlását. Stílusok szerint és csoportok szerint hogy oszlik meg az az anyag, milyen vidékről való. Így aztán egy nagy dallamkatalógust készítettem, amely az 1960-ig gyűjtött anyagot pontosan kimutatja törzslapokon. Én törzslapnak neveztem. A változatok sokaságából kottával kiírva [a dallamok], és aztán hozzáírva azok a leltári számok, amelyek még ennek a változatait tartalmazzák vidékek szerinti megoszlásban.⁷⁹ És aztán faluk szerinti, vidékek szerinti kimutatást is készítettem, egyszóval ez volt a belső munka, a gyűjtés folytatása, a gyűjtéshez hozzátartozott. És addig rendjén is volt a dolog, mert 1960-ig minden újabb gyűjtés, annak bejelentése és a stílusok szerinti, azon belül

79 Az ilyen törzslapokat lásd: Pávai-Zakariás 2014.

szorzóhangok szerinti elrendezése megtörtént. '60 után már aztán, már ugye a gyűjtés tempója az csökkent. Jelentősen csökkent, mert azóta csak egy magyar népzene kutató dolgozik az intézetnél, Almási István.

- *Hogy látja egy erdélyi kutató: valóban nagyobb mennyiségben használják ma a zenét Kalotaszeg, Mezőség vidékén, mint Székelyföldön? Korábban intenzívebb volt a Székelyföld zenei élete, és ma lényegesen visszaszorult, Gyimes kivételével. Szinte azt lehetne mondani, hogy inkább áttevődött erre a nyugatabbi területre.*

- Hát ezt nem merném azért így mondani, hogy áttevődés történt, mert a falu zeneéletében Székelyföldön továbbra is dívik a saját hagyományuk folytatása és művelése. Legfeljebb a gyűjtők érdeklődése fordult. A gyűjtők többnyire Kalotaszeg, Mezőség vidékéről gyűjtögettek. De a vidékeken belül a zeneélet az változatlanul tovább folyik a megfelelő keretekben, már amennyire a civilizálódás fokozatosan kiszorítja a népi művészetet.

- *Sok új területet kapcsolnak be a kutatásokba, így például a Küküllő vidékének feltérképezését, Szilágyság feltérképezését.*

- Igen. És aztán hát amennyire lehet, Almási folytatta ezt a munkát '60 után, és nem merném azt mondani, hogy kiteljesedett a gyűjtés munkája. Mondjuk, hogy a dallamoknak a feltérképezése hiánytalanul megtörtént. Mert végülis a célom az volt, hogy a teljes feltérképezés történjék meg. Hogy tudjuk pontosan minden dallamról, hogy milyen vidéken, milyen vidékeken, sőt csak egyes falvakban él. És akkor sokkal világosabban láthatnánk máma. Jóllehet az ismereteinkkel, tapasztalatainkkal többet tudunk máma, mint régebben, de nem jutottunk el ahhoz a kiteljesedéshez, amit szerettem volna. De akkor négy magyar népzene kutató dolgozott a Folklor Intézetnél, a mai eggyel szemben! Én mindig a gyűjtőmunkát tartottam a legfontosabbnak, jóllehet, hát ellenvéleményekkel találkoztam gyakrabban, sőt félig-meddig akadályozó ellenvéleményekkel. Nem törődtem azokkal, hanem következetesen a gyűjtés feladatát tartottam a legeslegelsőlegesebbnek. Mert anélkül hiába végzünk másfajta munkát, mert ami ahhoz a másfajta munkához, a feldolgozáshoz és különféle tudományos kutatásokhoz tartozik, ahhoz nyersanyagra

van szükség. Elég jó tempóban haladtunk annak idején, mert léptenyomon igyekeztem, hogy minél többet lehessen vidéken, gyűjtőutakon, és hát legkedveltebb foglalkozásom volt annak idején: gyűjteni. A gyűjtés munkája az annyira lekötött s olyan nagy élményeket nyújtott nekem, amelyekhez hasonló egyéb területen nem történt. Más nem nyújtott olyan nagy élményeket nekem, mint maga a népzene gyűjtése.

- *Igénybe vettek-e ilyenkor olyan segítséget, amit esetenként más népzene-kutatók, például Bartók és Kodály igénybe vett, egy helyi tanár vagy pap segítségét?*

- Igen, főképpen a Mezőségen és Kalotaszegen a református lelkész sok segítséget nyújtott a gyűjtések sikere érdekében. Szívügyüknek tartották, és hálás köszönettel gondolok azokra a lelkészekre, akik a gyűjtőútjaimon segítséget nyújtottak. Például a hétfalusi csángók között,⁸⁰ Tatrangon Mezei János esperes, azt hiszem azóta már nyugalmazott esperes. A tantestületből is akadtak lelkes segítők, de nem olyan mértékben, ahogy kívánatos lett volna. Mert hát az első két nap még mutattak valami érdeklődést, aztán az érdeklődésük lanyhult. Minél tovább voltunk egy-egy faluba', annál kevésbé éreztük azt a segítőkészséget.

- *Magnetofonnal gyűjtöttek akkoriban már?*

- Először helyszíni lejegyzések [készültek], s legfeljebb a legjobb, legértékesebb anyagról fonográffelvételt készítettünk. Magnetofonhoz azt hiszem csak '54-ben jutottunk, akkor kaptunk magnetofont.

- *A '40-es évek legvégétől még a fonográfot is használták.*

- Igen, és azt is nagyon korlátolt mértékben. Mert hengerekkel nem látott el Bukarest minket. Megfelelő mennyiségű hengerekkel. Hanem nagyon-nagyon takarékosan kellett [ezekkel] bánni. Később aztán a magnetofonszalagokkal is takarékosan kellett bánni. Úgyhogy nagyon meg kellett válogatni azt, amit föltétlenül fel kellett vennünk magnetofonnal, illetőleg fonográffal azelőtt.

- *Nyomoztak-e például Bartók [vagy Kodály erdélyi gyűjtései] nyomában?*

- Természetesen. Amellett, hogy a fel nem kutatott területeket pásztáztuk, mi is gyűjtöttünk, ahol Bartók és Kodály gyűjtött azelőtt.

Például a Székelyföldön és Kalotaszegen is jónehány helyen. Majd aztán Moldvába' Domokos Pál Péter nyomában. Szintén a fel nem kutatott területek és a felkutatott területek, de főképpen ahol kiegészítésre szorul a gyűjtés [vagy mert] kis mennyiség [volt valahonnan].

- *El akarta még mesélni, hogy bántak el egykori tanárával.*

- Csíki Endrével. Igen. Csíki Endre körülbelül a '30-as évek vége fele beköltözött Désről Kolozsvárra, és a városi vízműveknél tisztviselői állást töltött be. Reméltük, hogy a változások után, a második világháború befejezése után egy méltó pozíciót fognak neki biztosítani. Sajnos ez nem történt meg. Csíki Endre továbbra is a városi vízműveknél tisztviselősködött, amellett, hogy hát a Józsa Béla Athenaeumnak⁸¹ lett a zenei vezetője. De hát az is rövid életű volt, pedig neki nagyon szép tervei voltak. Főképpen a kórusmozgalom terén a kottaszükségletet akarta biztosítani. A matematikában is nagyon járatos volt, hát egy szakszerű számítgatással kimutatta, hogy mennyire rentábilis volna egy kóruskotta kiadóvállalatot létesíteni Kolozsvárt. A tervezetet az akkori magyar vezetőknek bemutatta, és elmondta nekik, mennyire szükség volna arra, hogy a vidékek énekkarait kottával lehessen ellátni. Egy idő múlva aztán úgy látszott, hogy megszűnik annak a bizonyos Józsa Béla Athenaeumnak a működése, Csíki Endre egy időn túl állás nélkül volt, és akkor visszament Déstre, és próbált magántanítással foglalkozni. A megrongált egészsége miatt aztán ez nehezen ment. És végül 1948-ban a Magyar Opera létesítésekor kottamásolói állást nyújtottak Csíki Endrének a Magyar Operánál. Ez az akkori magyar vezetőségnek a lelkiismeretét terheli. Súlyos, elítélendő hibát követtek el Csíki Endrével szemben. Hogy aztán a dolgok háta mögött kik voltak, és hogy történt ez a méltánytalanság velem, azt nem kutattam még ki, és nem is foglalkozom vele, mert úgysem tudok segíteni már a múlt hibáin. Ő volt a kedvenc íróm egy időben, akinek a zenei írásai nagyon vonzottak, és eléggé kimerítően megismertem az ő munkásságát a könyvek alapján. Az utolsó, amit tőle olvastam, az éppen [Mahatma] Gandhi életéről szólt. Csodálatos szép könyv. Aztán később újból felfedeztem a magam számára Jókait. Jókait nagyon szeretem és több

81 1944-től 1948-ig működött közművelődési egyesület. https://hu.wikipedia.org/wiki/Józsa_Béla_Athenaeum (Utolsó letöltés: 2022. december 16.)

művét többször: kétszer, sőt, van olyan, amit háromszor is elolvastam. Azután Thomas Mann-t nagyon szerettem, és Thomas Mann művei közül is több olyan van, amit többször elolvastam. Aztán Kodolányit [id. Kodolányi János könyveit].

- *Kós Károllyal például volt-e kapcsolatban? Nagy szellemi vivőerő volt ott Kolozsváron.*

- Kós Károllyal közvetlen kapcsolatban nem voltam, a fiaival igen. Van egy néprajzos fia és egy szobrász fia. Ezzel a kettővel voltam barátságba' és kapcsolatba'. Tehát a hozzám közelebb álló generációval, Kós Károly jóval idősebb. Személyes ismeretségben vótam vele, de így közelebbit nem tudok semmit mondani.

- *Szervátiusz Jenő?*

- Szervátiuszékkal jó barátságban voltam. Sőt, akik emlékeznek arra, hogy a pesti rádióban elmesélte hogyan keletkezett a *Cantata profana*, akkor abból megtudhatta, hogy ezt az ötletet én adtam neki, és kértem, hogy próbálja térben ábrázolni, amit Bartók zenében ábrázolt időben. Volt egy rádióelőadás, és akkor elmondta, hogy hát én beszéltem rá.

- *Büszkék vagyunk rá, hogy ez itt a Zenetudományi Intézetben van elhelyezve.⁸² Hogy jött az ötlet?*

- Már előzőleg a *Cantata profana* nekem nagyon szívügyem volt. A formatan tárgy befejező analizisét a *Cantata profana* képezte, amit a XX. század zenei formáiról szóló [tanításba építettem be]. Mondjuk szemelvények a XX. század zenei formáiból. Kodály Psalmusát is [*Psalmus Hungaricus*] és a *Cantata profanát* vettük. Már többre nem jutott idő. És aztán Gy. Szabónak [Gy. Szabó Béla grafikus] javasoltam, hogy próbálja fametszetbe' a *Cantata profanát* ábrázolni. Ő kijelentette, hogy ő ismeri Bartók kritikus szellemét, ő nem mer ilyen témához hozzányúlani.⁸³ Tehát nem sikerült. Azután szóltam Szervátiusz Jenőnek, és ő hajlandó volt megalkotni.

82 A Budapesten 1974 óta az I. kerületben (1014 Táncsics Mihály utca 7.) található intézetben jó ideig az I. emeleti tárgyalóteremben volt elhelyezve, majd egy ideje az ún. Haydn terem falát díszíti.

83 Ez Gy. Szabó válasza alapján még Bartók 1945-ben bekövetkezett halála előtt lehetett. Szervátiusz műve 1955-ben készült.

- *Lám, mennyire befolyásolhat egy másfajta művészt egy zenekutató. Mennyire vett részt a kolozsvári szellemi életben?*

- Annak idején rendszeresen tartottunk folklór-audíciókat – az újabb gyűjtések bemutatása – nagyközönség számára. Annyira nagyközönség számára, hogy elsősorban művészeti intézetek tantestülete, diákjai és írók számára tartottunk rendszeresen, egészen '56-ig. '56 után már ez a fajta audíció felcserélődött Bartók és Kodály zenéjének a népszerűsítésére. Egészen, amíg a Folklór Intézetben dolgoztam, a Folklór Intézetben tartottam ezeket a Bartók-audíciókat. A közönségnek kottát adtam a kezébe, és a témákat, a mű tematikus anyagát lekottáztván több példányban a hallgatóság kezibe adtuk, és először aztán segítségével énekelgettük. Valamit a mű felépítéséből is elmondtam nekik, végül aztán a mű teljes meghallgatása következett. A *Cantata profana* is szerepelt természetesen, Bartók egyéb művei mellett.

- *Professzor urat, gondolom, ebben egyaránt megfogta a szöveg szépsége és a zene.*

- Csodálatos a szövege is a *Cantata profanának*, különösen a bartóki átköltés. Mert az aztán nyilván a más költők próbálkozásai mellett a legrámaibb, Bartók számára a legmegfelelőbb volt az, amit ő a változatok sokaságából aztán véglegesített a maga számára.

(Kis szünet után még beszél a dalosszövetségről.)

- '48 nyarán alakult meg a Bartók Béla Dalosszövetség [Nagy István elnök mellett Jagamas ennek egyik alelnöke lett]. És első tevékenysége egy országos karvezetőképző megrendezése volt. Meg is történt ez. Nagy István vezetésével egy hónapos időtartamú karnagyképző tanfolyam történt. '49 elején hivatalosan beszüntetik a Bartók Béla Dalosszövetséget, mondván, hogy a vidéki kórusok szükségleteit és mindazt, ami a kórusmozgalomnak a fellendülését és az életét biztosítja, az a szakszervezeteknek a feladata a jövőben. Elég furcsán fogadtuk ezt az eseményt, és aztán azt hittük, hogy minden rendjén van, ezek a kultúrközpontok gondját viselik a kóruskultúrának. Aztán rádöbbenünk arra, jó későre, hogy nem tettek tulajdonképpen semmi lényegeset. Hogy úgy mondjam, elapátlanodtak a vidéki kórusok, és megszűntek, felszámolódtak. Nem vót egy összetartó erő. Tehát az a bizonyos

kohézió, amit jelentett a dalosszövetség azelőtt. Az összetartozó erőt nem pótolta a szakszervezet és semmiféle kultúrintézmény. Rádöbbenünk arra, hogy hát, ami volt még 1948-ban, az a '60-as évek vége felé már nem létezett. Vagyis rendre megszűntek a vidéki kórusok. Székelyföldön viszont a marosvásárhelyiek tevékenysége folytán ott egy fellendülő időszak mutatkozott. Kórusversenyeket rendeztek a régi dalosversenyek mintájára, illetőleg újabb formában. Nem a sportszerű versengésre, hanem az ünnepi megnyilvánulásra helyezték a súlyt. Felbuzdulván, a barátaim közül néhánynak megmondtam, hogy kezdjük mi is el, személyesen menjünk ki falvakra. Ahol volt kórus és már nem létezik, ott szervezzük újjá. Újból megszervezni a kórusokat, ez volt a feladatunk. Bizonyos sikereket el is értünk ezen a téren, csak nagyon rövid életű volt ez is. Mert nem jó néven vették a hivatalos szervek, hogy ilyen magánkezdeményezések történnek. Én Mérát választottam, Mérába jártam ki, diákot vittem magammal, és ővele vezényeltettem a kórust különféle szereplések alkalmával. Még kottatolvasó versenyt is terveztem, vagyis javasoltam azon az Egerbegyén megrendezett kórustalálkozón. Mert első pillanattól fogva a szólmizációra oktattgattam az énekeseket.

Itt kifutott a magnetofonszalag, újabb beszélgetésre pedig már nem volt alkalmunk.

JAGAMAS JÁNOS LEVELE RAJECZKY BENJAMINNAK

Mint fentebb jeleztem, a moldvai csángó kutatások iránt elkötelezett Rajeczky Benjamin többször érdeklődött a tervbe vett trunki monográfiáról. Végül, mivel úgy gondolta, csak a kiadás körülményei bizonytalanok, lehetőséget keresett magyarországi megjelentetésére. Jagamas János Rajeczky ezzel kapcsolatos levelére válaszolt, mely válaszlevél Rajeczky Benjamin hagyatékában maradt fenn. A hagyaték egy részét Pásztón, a múzeumban helyezték el, ahol a város egykori jeles személyiségének emlékszobát is létrehozta. (A levél nyilvántartási száma: VIII/56). Rajeczky levele általam jutott el Jagamas Jánoshoz, s mivel ekkor már nagyon rossz volt a szeme, feleségének diktálta le a választát.

Kolozsvár, 1987. VII. 16.

Kedves Béni Bátyám!

Nagy örömmel és érdeklődéssel vettem leveledet, melynek tartalma egészen meglepő és nagyon megtisztelő volt számomra. Hálásan köszönöm a felajánlott segítséget, de sajnos nem tudom igénybe venni; ugyanis a trunki anyag egyelőre nemhogy nyomdakész állapotban, de jóformán sehol sincs. Mindössze annyi van készen belőle, amennyit a legutóbbi kötetem egyik beszámolója (Szemelvény Trunk népzenejéből) tartalmaz. Ez pedig csupa helyszíni, vázlatos lejegyzések alapján készült. A teljes anyag – gépi felvételeken – még lejegyzésre és feldolgozásra vár.

Töredelmesen bevallom, hogy ezt a munkát az utóbbi évek folyamán elhanyagoltam. Ugyanis olyan kutatások rabja lettem, amelyek minden időmet igénybe vették; és ezek teljesen már irányúak: a dallamsorok szótárszerű elrendezése a magyar, cseremis, csuvas, votják, stb. zenében.

Pillanatnyilag – s ez már hetek óta tart – egyáltalán nem tudok dolgozni.

A közeljövőben, ha a szem-műtéten sikeresen keresztülestem – kb. 2 hét múlva sor kerül rá –, ígérem, hogy újból előveszem és igyekszem mindkét kötetet (Inaktelke, Trunk) elkészíteni.

Elismerem, hogy a látszat szerint tékozló fiú vagyok, bár állandóan foglalkozom valamivel; pl. a mikroszkopikus kutatásaimból származó tanulmányok levonásával – s abszolút nem érdekel az, hogy szüksége van-e rá valakinek, vagy nincs. Engem érdekel, s ez számomra elég.

Isten tartsa meg még sokáig vidám kedélyedet, jó egészségedet, töretlen munkakedvedet.

Tari Lujzit családjával együtt melegen üdvözlöm, Téged pedig sok szeretettel és nagyrabecsüléssel öllelek

János

Ui. Én is minden jót kívánok Béni bácsinak, Lujzit szeretettel csókolom. Ígérem, hogy Jánosra vigyázok.

Az íródeák: Nusi.

IRODALOM

ALMÁSI István

1979 *Szilágysági magyar népzene*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

2004 Almási Sámuel dalgyűjteménye. In Andrásfalvy Bertalan – Domokos Mária – Nagy Iona (Szerk., a szerkesztők munkatársai Landgraf Ildikó, Mikos Éva): *Az idő rostájában I. Tanulmányok Vargyas Lajos 90. születésnapjára*. Budapest, L' Harmattan, 433–444. p.

2009 Jagamas János emlékezete. In Almási István: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Kolozsvár, Európai Tanulmányok Alapítvány Kiadó, 87–95. p.

ANGI István

2020 Buzás Pál, az alkotó emlékezés mestere. In *Parlando* (Internetes zenepedagógiai folyóirat – www.parlando.hu), 6. szám

AVASI Béla

1954 A széki banda harmonizálása (Lajtha László gyűjtése és lejegyzése alapján). In *Néprajzi Értesítő*, XXXVI. évf. 25–47. p.

BARTÓK Béla

1924 *A magyar népdal*. Budapest, Rózsavölgyi és Társa

BARTÓK Béla – KODÁLY Zoltán

1921 *Erdélyi magyar népdalok*. Erdélyi Magyarság. Budapest, Népies Irodalmi Társaság – Rózsavölgyi és Társa. (Reprint: Budapest, 1987, Zeneműkiadó)

BENKÓ András

1998 Jagamas János (1913–1997). In *Művelődés*, LI. évf. 2. szám, 14–15. p.

BRAUN Paula

1908 *A kéztartás és billentés módszere*. Budapest

DOMOKOS Mária

2010 Még közelebb a célhoz. Almási István: *A népzene jegyében. Válogatott írások*. Az Európai Tanulmányok Alapítvány Kiadója, Kolozsvár. (Könyvismertetés). In *Muzsika*, 53. évf. 1. szám, 31–33. p.

DOMOKOS Pál Péter

1931 *A moldvai magyarság*. Csíksomlyó

Dr. GYÖRGY Lajos (szerk.)

1924 *A Kolozsvári Szent Mihály Egyház*. Emlékfüzet az 1924. okt. 2–12. harangszentelési ünnepek alkalmával a kolozsvári róm. kath. Egyházközség megbízásából. Cluj-Kolozsvár, A Kolozsvári Róm. Kath. Egyházközség kiadása, Minerva R. T.

HALMOS István

2003 Temetés Inaktelkén. In *Zenetudományi dolgozatok. Tanulmányok az MTA Népzene kutató Csoport megalakulásának 50. évfordulójára II.* (Szerk. Richter Pál – Rudasné Bajcsay Márta) Budapest, MTA Zenetudományi Intézet, 497–511. p.

JAGAMAS János

- 1956 Beiträge zur Dialektfrage der ungarischen Volksmusik in Rumänien. In *Studia Memoriae Belae Bartók Sacra* (Szerk. Rajeczky Benjamin – Vargyas Lajos) Budapest, Akadémiai Kiadó, 469–501. p.
- 1957 A falu nótája. In *Ethnographia*, LXVIII. évf. 2. szám, 342–346. p.
- 1970 A Mikrokozmosz I–II. füzetének hangsorai. In *Igaz Szó*, XVIII. évf. 9. szám, 423–430. p.
- 1977a Adatok a romániai magyar népzenei dialektusok kérdéséhez. In Szabó Csaba (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 25–51. p.
- 1977b A magyar népdal régi és új stílusának kapcsolatáról. In Szabó Csaba (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 52–72. p.
- 1980a A kupolás kvintszerkezetű magyar népdal és a fúga expozíciója. In Benkő András (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 263–270. p.
- 1980b Miért nem népdal? In *Művelődés*, XXXIII. évf. 5. szám, 30–33. p., lásd 1984b. 57–154. p.
- 1983 Népdalgyűjtés a hétfalusi csángók között. In Benkő András (szerk.): *Zenetudományi Írások*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 85–117. p.
- 1984a A szőlőhegy kincse. In László Ferenc (szerk.): *Utunk Kodályhoz. Tanulmányok, emlékezések*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 236–240. p.
- 1984b *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok*. Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította Almási István. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
- 1984c *Magyaró énekes népzeneje*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó
- 1984d Népi és népies dallamelemek. In *A népzene mikrokozmoszában. Tanulmányok*. Sajtó alá rendezte, az utószót írta és a függelékét összeállította Almási István. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 5–56. p.
- JAGAMAS János – FARAGÓ József (szerk.)

1955 *Moldvai csángó népdalok és népballadák*. A Folklor Intézet Kolozsvári Osztályának gyűjteményéből szerkesztette Faragó József és Jagamas János. A zenei anyag összeállításában részt vett Szegő Júlia. Bukarest, Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó

1974 *Romániai magyar népdalok*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

JÁRDÁNYI Pál

1943 *A kidei magyarság világi zenéje*. Kolozsvár, Gróf Teleki Pál Tudományos Intézet

1961 *Magyar népdaltípusok I–II*. Budapest, Akadémiai Kiadó

Dr. P. JÁNOSSY Béla

1924 Régi harangok – Új harangok. In Dr. György Lajos (szerk.): *A Kolozsvári Szent Mihály Egyház*. Emlékfüzet az 1924. okt. 2–12. harangszentelési ünnepségek alkalmával a kolozsvári róm. kath. Egyházközség megbízásából. Cluj-Kolozsvár, A Kolozsvári Róm. Kath. Egyházközség kiadása, Minerva R. T. 64–70. p.

KALLÓS Zoltán

1971 *Balladák könyve. Élő hazai magyar népballadák.* Kallós Zoltán gyűjtése Szabó T. Attila gondozásában. A dallamanyagot Jagamas János, a népköltészeti részt Szabó T. Attila ellenőrizte. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

KERÉKFFY Márton

2014 *A kelet-európai népzene hatása Ligeti György zenéjére.* Doktori értekezés 2014. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori iskola (7. 6. Zene-művészet). https://apps.lfze.hu/netfolder/PublicNet/Doktori/dolgozatok/kerekffy_marton/disszertacio.pdf (Utolsó letöltés: 2022. november 27.)

KERÉNYI György

1961 *Népies dalok.* Budapest, Akadémiai Kiadó

1966 *Szentirmay Elemér és a magyar népzene.* Budapest, Akadémiai Kiadó

KÓSA László

1982 Táj- és Népkutató Központ – szócikk. In *Magyar Néprajzi Lexikon V.* (főszerk. Ortutay Gyula). Budapest, Akadémiai Kiadó, 146–147. p.

LIGETI György

1953 Egy aradmegyei román együttes. In Szabolcsi Bence – Bartha Dénes (szerk.): *Kodály Emlékkönyv. Zenetudományi tanulmányok I. Emlékkönyv Kodály Zoltán 70. születésnapjára.* Budapest, Akadémiai Kiadó, 399–404. p.

PAKSA Katalin

1977 A „jaj-nóták” zenei világa. In *Népi kultúra – népi társadalom IX.* Budapest, 277–303. p.

1988 *Magyar nézenekutatás a 19. században.* Műhelytanulmányok a magyar zenetörténehez 9. Budapest, MTA Zenetudományi Intézet

PÁVAI István

2019 Szenik Ilona zenetudományi munkássága adatok és emlékek tükrében. In Pávai István – Gergely Zoltán (szerk.): *Szenik Ilona népzenei gyűjteménye.* Colecția etnomuzicologică a lui Ilona Szenik. The Ethnomusicological Collection of Ilona Szenik (DVD) Kolozsvár – Budapest, 31–50. p.

PÁVAI István – ZAKARIÁS Erzsébet (Red./Szerk./Ed.)

2014 *Colecția etnomuzicologica a lui János Jagamas. Jagamas János népzenei gyűjteménye.* The Ethnomusicological Collection of János Jagamas. Cluj-Napoca – Budapest,

Institutul Archiva de Folclor a Academiei Române – MTA BTK Zenetudományi Intézet – Hagyományok Háza

SÁROSI Bálint

1972 Kallós Zoltán Balladák könyve (Könyvismertetés). In *Muzsika*, XV. évf. 2. szám, 35–36. p.

1988 Kerényi György (1902–1986). In *Ethnographia*, XCIX. évf. 3–4. szám, 416–419. p.

SEPRÓDI János

1974 *Sepródi János válogatott írásai és népzenei gyűjtése*. A bevezető tanulmányt írta Almási István, Benkő András, Lakatos István. A zenei írásokat Benkő András, a népzenei gyűjtést Almási István rendezte sajtó alá. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

SIKLÓS Albert

1907 *Összhangzattan – iskolai és magánhasználatra*. Budapest, Rozsnyai Károly Könyv- és Zeneműkiadása

1912 *Zenei formatan*. Budapest, Rozsnyai Károly Könyv- és Zeneműkiadása

1913 *Ellenponttan*. Budapest, Rozsnyai Károly Könyv- és Zeneműkiadása

SZABOLCSI Bence

1959 Tinódi zenéje. A Tinódi dallamok hasonmásával és átírataival. In *A magyar zene évszázadai a középkortól a XVII. századig*. Budapest, Zeneműkiadó, 40–100. p.

SZENIK Ilona

1996 *Erdélyi és moldvai magyar siratók, siratóparódiák és halottas énekek*. Kolozsvár, Romániai Magyar Zenetársaság – Bukarest, Kriterion Könyvkiadó

1999 Adalékok a bővíltosor dallamok kérdéséhez. In László Ferenc (szerk.): *Zenetudományi Írások 1998*. Bukarest – Budapest, Kriterion Könyvkiadó – MTA Zenetudományi Intézet, 158–210. p.

TARI Lujza

1985 A jaj-nóta kérdés. In *Magyar Zene*, XXVI. évf. 2. szám, 148–200. p.

2000 Jagamas János – szócikk. In *Magyar Nagylexikon X.* (2000). Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 139. p.

2001 Rajeczky Benjamin, a népzenetudós. Születésének 100. évfordulójára. In *Magyar Zene*, XXXIX. évf. 3. szám, 235–260. p.

2003 90 éve született Jagamas János. Rádióelőadás In Magyar Rádió, Bartók Adó, *Hagyományra hangolva* (Szerk. Máder László). Adás 2003. jún. 19.

2007 Death is the Reaper over the world – Kaszás e földön a halál. Hungarian funeral music Pan 21 06/07 In *Ethnic series*. Pan Records, Holland. (2 CD)

2011 *Bartók Béla hangszeres magyar népzene gyűjtése*. Gyurcsó István Alapítvány könyvek 52. Dunaszerdahely, Csemadok Művelődési Intézete

2015 Rajeczky Benjamin, az egyetemes népzenetudomány képviselője. In *Ethnographia*, 126. évf. 2. szám, 282–298. p.

2016 Vikár Béla nyomában Magyarvalkón. In *Erdélyi Múzeum*, LXXVIII. 2. Kolozsvár, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása, 1–23. p.

TARI Lujza – RAJECZKY Benjamin

1988 *Szegő Júlia: Ismeretlen moldvai nótafák*. Válogatta, szerkesztette, szakmai jegyzetekkel ellátta és közreadja Tari Lujza. Szakmailag ellenőrizte és a bevezetőt írta Rajeczky Benjamin. Budapest, Európa Kiadó

WEINER Leó

1911 *A zenei formák vázlatos ismertetése*. Budapest, Rozsnyai Károly kiadása

1917 *Az összhangzattan előkészítő iskolája*. Budapest, Rozsnyai Károly kiadása (= 1952⁴ Budapest, Zeneműkiadó)

VERESS Sándor

1989 *Moldvai gyűjtés.* (Gyűjtötte és lejegyezte Veress Sándor. Szerk. Berlász Melinda – Szalay Olga). Magyar Népköltési Gyűjtemény. Új folyam. A Magyar Néprajzi Társaság megbízásából szerkeszti Voigt Vilmos. XVI. Budapest, Műzsák Kiadó

ZSASSKOVSZKY Ferenc – ZSASSKOVSZKY Endre

1912 *Énekkönyv. Magyar és latin egyházi énekek és imák gyűjteménye a kat. tanuló ifjúság számára.* Négyes hangjegyekre téve kiadták: Zsasskovszky Ferenc – Zsasskovszky Endre, az egri érseki hatóság jóváhagyásával. (11. bőv. kiadás) Eger

Öreg báránnyal, 1994
(papír, tus, 70 x 50 cm)